

Intonaatio tv:n lastenohjelmissa

Pirjo Litmanen
Tampereen yliopisto
Viestintätieteiden tiedekunta
Suomen kielen maisteriohjelma
Valinnaisten opintojen tutkielma
Kesäkuu 2018

Tässä tutkielmassa tarkastellaan tv:n lastenohjelmien intonaatiota. Työn lähtökohta on arkiset havainnot tv:n suomeksi jälkiäänitettyjen lastenohjelmien puheen epäluonnolliselta kuulostavasta intonaatiosta eli sävelkulusta. Joissain vuorosanoissa on siis havaittavissa irrallisuutta, eli vuorosana ei tunnu intonaationsa puolesta istuvan edellä sanottuun. Tutkielman tavoitteena on ensinnäkin kartoittaa, mistä irrallisuudessa on kyse ja verrata tv-ohjelmien intonaatiota spontaaniin puheeseen. Tutkielmassa selvitetään vastauksia seuraaviin kysymyksiin: Poikkeako tv-ohjelmien intonaatio luonnollisesta, spontaanista kielestä ja millaisia mahdolliset poikkeamat ovat? Kokevatko tv-katselijat ohjelmien intonaation luonnollisena?

Aineistona on autenttisia lauseita kuudesta lasten tv-sarjasta, joissa em. intonaatio-ongelmaa ilmenee. Niiden lauseopillisen (informaatorakenne, fokus, määräisyys) ja foneettisen tarkastelun perusteella ongelmaksi tarkentui edeltävään kontekstiin verrattuna väärin sijoittunut lausepaino. Vertailuaineistoa kerättiin koehenkilöiltä, jotka katselivat katkelmia ko. tv-sarjoista ja esittivät spontaanisti niiden lausepainoltaan virheellisiä vuorosanoja. Sekä tv-hahmojen että koehenkilöiden esittämien lauseiden intonaatiota analysoidaan Praat-ohjelmalla. Jokaisesta lauseesta selvitetään lausepainollinen sana akustista (perustaajuuksien määrittäminen) sekä audittiivista analyysiä yhdistämällä. Lausepainollisia sanoja vertailemalla saadaan selville, missä määrin tv-hahmojen ja koehenkilöiden puhe eroavat toisistaan.

Tutkimus osoittaa, että tv-hahmojen ja koehenkilöiden intonaatiossa on eroja. Koehenkilöt esittivät 76,5 % lauseista erilaisella eli kontekstiin sopivalla intonaatiolla. Sellaisten lauseiden osalta, joissa konteksti oli hyvin yksiselitteinen, sopivan intonaation esityksiä oli 90–100 %. Tulkinnanvarainen konteksti tuotti enemmän variaatiota lausepainoon, ja tällöin koehenkilöt saattoivat päätyä tv-hahmojen kaltaiseen intonaatioon.

Koehenkilöitä pyydettiin myös arvioimaan tv:n alkuperäisten lauseiden luonnollisuutta. Nähdyistä videoista 17,4 % on lausepainoltaan virheettömiä, mutta koehenkilöt arvioivat 67,3 % niistä puheeltaan luonnollisiksi. Koehenkilöiden antamissa perusteluissa intonaatio mainitaan 8,6 %:ssa. Intonaatio ja lausepaino näyttävät siis olevan ilmiöitä, joihin tv-katselijan huomio ei kiinnity.

Avainsanat: intonaatio, lausepaino, fokus, puheen akustinen ja audittiivinen analyysi

TAULUKOT

Taulukko 1. Kaksi lausepainomallia.....	22
Taulukko 2. Aineiston lausepainoanalyysi.	29
Taulukko 3. Esimerkki koehenkilöille annetuista tilannekuvauksista ja videokatkelmien vuorosanoja edeltävistä konteksteista.	31
Taulukko 4. Testin B-osan lisävideot.	31
Taulukko 5. Esimerkki aineiston lauseiden akustisesta analyysistä.	34
Taulukko 6. Esimerkki aineiston koehenkilölauseiden auditiivisesta analyysistä ja suhteesta kontekstiin.	35
Taulukko 7. Praatin mittaama korkein taajuus vs. auditiivinen havainto lausepainosta.	36
Taulukko 8. Koehenkilöiden esittämien lauseiden lausepaino suhteessa tv:n alkuperäisiin lauseisiin.....	40
Taulukko 9. Lauseen 5.4 <i>Eivätkä ne tuntuneet märiltä</i> akustista analyysiä.	43
Taulukko 10. Koehenkilöiden monivalinta-arviot: Kuulostavatko testin B-osan lauseet luonnollisilta?.....	47
Taulukko 11. Koehenkilöiden katseluryhmät.	49
Taulukko 12. Koehenkilöiden tutkimuksen kannalta relevantit perustelut: Kuulostavatko testin B-osan lauseet luonnollisilta?	50

KUVAT

Kuva 1. Testin A-osan ohjeet koehenkilöille.....	10
Kuva 2. Testin A-osan ensimmäisen videon (1.1 Muru – potkulautaasi) tehtävänanto: hahmo, vuorosana ja tilannekuvaus.	11
Kuva 3. Kuvankaappaus testin A-osan ensimmäisestä näytteestä (1.1 Muru – potkulautaasi).	11
Kuva 4. Testin B-osan ohjeet koehenkilöille.....	12
Kuva 5. Testin B-osan ensimmäisen videon (1.1 Muru – potkulautaasi) tehtävänanto.	12
Kuva 6. Perustaajuuskäyrä: ”Eivätkä ne tuntuneet märiltä.” (28 N15–29)	21
Kuva 7. Perustaajuuskäyrä: ”Minäkin osaan nyt lennättää leijaa.” (28 N15–29).....	23
Kuva 8. Perustaajuuskäyrä: ”Siltikään hän ei ollut tarpeeksi pitkä näkemään pikkuleipiä.” (alkuperäinen tv-hahmo)	25
Kuva 9. Perustaajuuskäyrä: ”johtolanka” (nainen)	26
Kuva 10. Perustaajuuskäyrä: ”johtolanka” (mies)	26
Kuva 11. Koehenkilöiden taustatietojen kysymyksiä.	32
Kuva 12. Koehenkilöiden taustatietojen kysymyksiä.	33
Kuva 13. Perustaajuuskäyrä: ”Houkuttelen häntä j... (alkuperäinen tv-hahmo). Häntä-sana on punaisten viivojen välissä.	41
Kuva 14. Perustaajuuskäyrä: ”Houkuttelen häntä j...” (4 N60-69). Häntä-sana on punaisten viivojen välissä.	41
Kuva 15. Perustaajuuskäyrä: ”Eivätkä ne tuntuneet märiltä.” (alkuperäinen tv-hahmo) Märiltä-sanan alku on merkitty punaisella viivalla.....	42

Kuva 16. Perustaajuuskäyrä: ”Eivätkä ne tuntuneet märiltä.” (28 N15-29) Märiltä- sanan alku on merkitty punaisella viivalla.	42
Kuva 17. Perustaajuuskäyrä: ”Harjaatko sinä aina hampaasi?” (alkuperäinen tv- hahmo)	51
Kuva 18. Perustaajuuskäyrä: ”Joskus Humps unohti seisovansa erikoisportaallaan.” (alkuperäinen tv-hahmo). Erikoisportaallaan-sanan alku merkitty punaisella viivalla.	53
Kuva 19. Kuvakaappaus videosta 1.2 Muru – johtolanka.	54

SISÄLLYS

1 Johdanto	6
1.1 Tutkimuksen taustaa.....	6
1.2 Aikaisempaa tutkimusta	8
1.3 Tutkimuksen tavoitteet ja menetelmät	9
2 Teoreettinen tausta.....	14
2.1 Lauseopillinen näkökulma	14
2.2 Foneettinen näkökulma	19
3 Tutkimusprosessin kulku.....	28
3.1 Aineisto	28
3.2 Koehenkilöt	32
3.3 Menetelmä: lausepainovertailu	33
3.4 Menetelmä: arviot puheen luonnollisuudesta.....	36
4 Analyysi	39
4.1 Lausepainovertailu	39
4.2 Arviot puheen luonnollisuudesta.....	46
4.3 Yhteenveto	56
5 Lopuksi	59
Lähteet.....	63
Liite	65

- (1) Muru: Mitä polvellesi tapahtui?
Atte: Kaadu in 'potkulaudalla.
Muru: Voi ei, mutta miksi käytät 'potkulautaasi yhä?

Sanojen painotus ohjaa vastaanottajaa kiinnittämään huomiota tiettyyn lauseen osaan (fokus). Atte painottaa potkulautaa, koska potkulauta sisältää lauseen olennaisen informaation eikä kaatuminen, joka on melko ilmeinen asia, jos on loukannut polvensa. Myös Murun kysymyksessä kuulijan huomio ohjautuu *potkulauta*-sanaan. Oletetussa vastauksessa tulisi siis perustella juuri potkulaudan käyttöä, eikä esim. polkupyörän. Tilanteessa ei kuitenkaan ole muita liikkumisvälineitä kuin potkulauta, joten sitä ei ole mitään syytä korostaa. Jos taas Murun kysymyksen painotus olisi luontevasti *käytät*-sanalla, oletettu vastaus sisältäisi perustelut ko. urheiluvälineen käytölle. Tilanne, jossa *potkulauta*-sanaa painottava kysymys olisi luonteva, voisi olla sellainen, jossa on puheenaiheena useita urheiluvälineitä, joiden käyttöä kysyjä tiedustelee. Tilanteeseen sopimaton sanojen painotus siis luo vaikutelman peräkkäisten lauseiden irrallisuudesta ja yhteensopimattomuudesta. Aivan kuin henkilöhahmot puhuisivat eri tilanteessa.

Fokuksen lisäksi lauseen painotus osoittaa suomen kielessä, mikä tieto on kuulijalle uutta ja mikä tuttua (informaatorakenne). Atte tuo keskusteluun uuden asian eli potkulaudan, joten hän painottaa sitä. Murun kysymyksessä potkulauta ei siis ole kuulijalle (Atelle) uusi asia, joten siksi sitä ei olisi syytä painottaa. Tällä tavoin epäluonnollinen painotus tuottaa epäselvyyttä myös lauseiden informaatorakenteeseen. Kuulija voi olla epävarma siitä, mikä tieto oli tarkoitettu taustatiedoksi ja mihin tietoon hänen kuuluisi kiinnittää huomionsa.

Suomen natiivipuhujat ovat harvoin tietoisia äidinkiellensä informaatorakenteen säätelykeinoista. Se saattaa johtua siitä, että suomen kielessä ei ole selkeää määräisyyttä osoittavaa artikkelisysteemiä kuten esimerkiksi germaanisissa kielissä. Saksan kielen ja kulttuurin pro gradu -tutkielmassani selvitin suomalaisten 15–16-vuotiaiden nuorten kykyä tunnistaa suomen kielen määräisyyden ilmaisukeinoja ja sen korrelaatiota saksan kielen artikkelisysteemin hallintaan. 23 koehenkilöstä 13 osasi tunnistaa suomenkielisestä dialogista määräisyyden ilmaisukeinoja, ja 10 heistä hallitsi myös saksan kielen artikkelinkäytön. (Kärkkäinen 2003: 73–74.) Näillä nuorilla on siis paljon tiedostamatonta kielellistä kapasiteettia, joka voi osoittautua hyödylliseksi mm. vieraiden kielten oppimisessa. Siksi pidän tärkeänä sitä, että lasten tv-ohjelmien kielen painotukset olisivat luonnollisia. Virheelliset lausepainot saattavat nimittäin jarruttaa lapsen kielitajun kehittymistä mm. määräisyyden ja informaatorakenteen tulkitsemisen ja ilmaisemisen suhteen.

Jälkiäänitetty tv-ohjelmat ovat luonnollisesti käännöksiä, joten suomenkielisen toteutuksen taustalla saattaa olla myös alkuperäiskielen tai käänösprosessin vaikutusta. Oikeastaan kaikista luontevin versio Murun kysymyksestä voisi syntyä, jos substantiivi korvattaisiin pronominilla: ”Mutta miksi käytät sitä yhä?” Pronominin deiktisinä ilmaisuina ovat neutraalissa lauseessa pääsääntöisesti painottomia, joten tässä kysymysversiossa tuntuisi *käytät*-sanan painotus olevan ainoa

järkevä vaihtoehto. Jos siis ääninäyttelijän vuorosanoissa olisi ollut *sitä*-sana *potkulautaasi*-sanatilalla, väärää painotusta ei ehkä olisi syntynyt.

Suomessa esitettävien jälkiäänitettyjen lastenohjelmien alkuperäiskieli on pääsääntöisesti jokin germaaninen kieli. Suomen kielen keinot esimerkiksi määräisyyden ja informaatorakenteen osoittamiseen ovat varsin toisenlaiset kuin germaanisissa kielissä, joten on selvää, että kääntäjien on tehtävä tarkkaa työtä, jotta alkuperäiskielten rakenteet ja ilmaisut päätyvät hyvälle suomen kielelle. Esimerkiksi suomen jossain määrin vapaa sanajärjestys palvelee myös informaatorakenteen ilmaisua (ISK 2004: § 1367).

Tämän tutkielman tarkoitus on selvittää, mistä lasten tv-ohjelmien lauseiden irrallisuudessa on kyse. Sanojen painottaminen liittyy puheen sävelkorkeuden vaihteluun eli intonaatioon. Lauseessa usein yksi sana on korostuneemmin tuotettu kuin muut, eli se kantaa lausepainoa. (Suomi & Toivanen & Ylitalo 2006: 136–138.) Esimerkiksi edellä Murun kysymyksessä *potkulautaasi* on sävelkorkeudeltaan muita sanoja korkeammalla, joten sille sanalle asettuu myös lausepaino. Ilmiö vaikuttaa moniulotteiselta, joten lähdän tutkimaan tv-ohjelmien lauseita sekä intonaation että lausepainon mutta myös informaatorakenteen, fokuksen ja määräisyyden näkökulmasta.

1.2 Aikaisempaa tutkimusta

Suomen kielen intonaatiota on systemaattisesti alettu tutkia 1900-luvun vaihteen tienoilla. Tällöin kiinnostuksen kohteena oli mm. *korko* eli aksentti, jonka on todettu olevan dynaaminen tai musikaalinen. Näin ollen termi kattoi sekä painotuksen että intonaation. Intonaatiota on tutkittu myös eri murteiden sekä puheen jaksotuksen näkökulmasta. (Iivonen 1987: 219–225.)

Tämän tutkielman tärkein pohjatutkimus koostuu suomen kielen lauseopista sekä prosodiasta¹. Lauseopin keskeisiä käsitteitä ovat informaatorakenne ja fokus, ja niitä on tutkittu myös suhteessa puheen prosodisiin piirteisiin ja lapsen kielenkehitykseen. Esimerkiksi Vainio ja Järvikivi (2006) ovat tutkineet lauseen keskeisimmän painotetun sanan (lausepainon) tunnistamisen muuttujia ja Chen (2009) lasten ja aikuisten lauseenalkuisen topiikin² ja fokuksen erottamiskeinoja. Hollannin kieltä tutkinut Chen (2009: 92) toteaa, että topiikin ja fokuksen ilmaisutapa on foneettisesti melko samanlainen. Lapset eivät vielä 4–5-vuotiaina osaa tehdä eroa näiden kahden eri

¹ Prosodialla tarkoitetaan äänteiden laatua, puheen sävelkorkeutta, voimakkuutta ja kestoa (Suomi ym. 2006: 115). Tarkemmin luku 2.2.

² Chen käyttää sanaa topiikki *topic* hyvin samassa merkityksessä kuin *teema* eli viitaten vastaanottajalle tuttuun tietoon ja lauseen puheenaiheeseen (vrt. ISK 2004 § 1370; Hakulinen & Karlsson 1979: 298).

korostustavan välille, mutta kyky alkaa kehittyä 7–8 vuoden iässä. Tämä tutkimus osoittaa, että hienonhienoilla äänteellisillä eroilla on merkitystä viestin välittymiseen ja että alakoululaisten puhutun kielen taito, joka saattaa kuulostaa täysin kehittyneeltä, onkin vielä ilmaisukeinoiltaan varsin keskeneräinen.

Kansainvälisessä vertailevassa tutkimuksessa on todettu, että sanajärjestyksellä ja sen yhteispelillä prosodian kanssa on paljon suurempi merkitys suomen kielessä kuin germaanisissa kielissä. Suomalaislasten on todettu hallitsevan sanajärjestyksen ja prosodian käyttöä informaatioteknisen merkitsemisessä jo 4–5-vuotiaana. Aikuisten kommunikaatioon verrattuna lasten kielessä on kuitenkin vielä eroja. Esimerkiksi lasten puheen sävelkorkeudessa ja kestossa on enemmän vaihtelua, ja lapset eivät käytä OVS-sanajärjestystä (objekti-verbi-subjekti) korostamaan objektia. (Arnhold & Chen & Järvikivi 2016: 1.)

Suhteellisen uutta tietoa suomen prosodiasta tarjoaa Arnholdin (2014) väitöskirja, jossa mm. pohditaan suomen prosodian typologiaa verrattuna muihin, enemmän tutkittuihin kieliin kuten englantiin. Myöhemmässä tutkimuksessaan Arnhold (2016) on selvittänyt suomen sävelkorkeuden ja äänteiden keston taustatekijöitä ja sitä, miten fokuksista ilmaistaan prosodisin keinoin. Hän (Arnhold mts. 1, 21) on todennut, että sanan asema fokuksituna tai fokuksittomana vaikuttaa perustaajuuteen, äänteiden kestoon, voimakkuuteen, taukoihin ja myös äänen laatuun, ja tutkinut näiden muuttujien yhteispeliä.

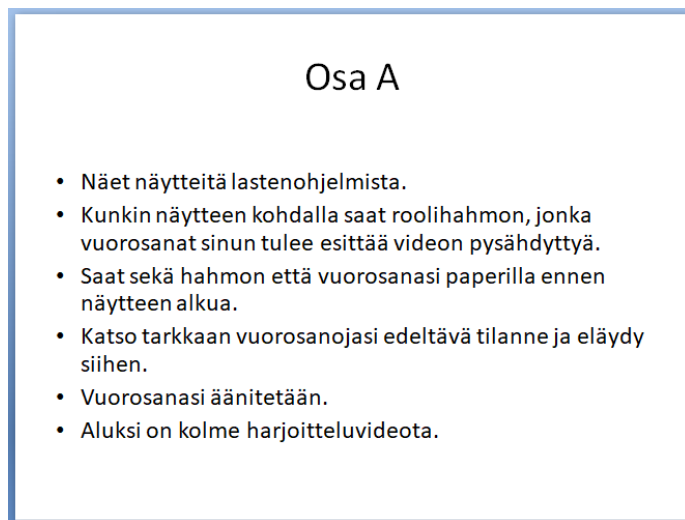
Suomenkielestä ja fonetiikasta on siis paljon perustietoa, jonka varaan tämä tutkielma on hyvä rakentaa. Lisäksi mainitut tutkimukset osoittavat, että prosodisten piirteiden omaksuminen on lapsen kielenkehityksessä suhteellisen hidasta. Siksi prosodiaa on tärkeä tutkia juuri lapsille suunnatun kielen osalta. Edellä mainituissa tutkimuksissa tutkimusaineistona ovat olleet tutkijoiden koehenkilöiden esittäviksi laatimat lauseet. Oma lähtökohtani on erilainen, sillä tutkittavat lauseet ovat peräisin autenttisista lastenohjelmista.

1.3 Tutkimuksen tavoitteet ja menetelmät

Tässä tutkimuksessa tarkastelen suomeksi jälkiäänitettyjen lastenohjelmien kieltä. Omien arkisten havaintojeni perusteella monissa ohjelmissa puhe ei kuulosta aivan luonnolliselta, sillä sanoja painotetaan oudolla tavalla. Nyt haluankin selvittää, onko tv-ohjelmien puheen intonaatiossa jotain epäluonnollista ja miten tavallinen tv-katsoja kokee ohjelmien kielen. Lähestyn aihetta seuraavien tutkimuskysymysten avulla.

1. Poikkeako tv-ohjelmien intonaatio luonnollisesta, spontaanista kielestä ja millaisia mahdolliset poikkeamat ovat?
2. Kokevatko tv-katselijat ohjelmien intonaation luonnollisena?

Vastauksia tutkimuskysymyksiin selvitän koehenkilöiden avulla. Jokainen koehenkilö on suorittanut kaksiosaisen testin. Kyselyn A-osassa (kuva 1) koehenkilöille on näytetty lyhyitä katkelmia eri lastenohjelmista. Ennen jokaista katkelmaa koehenkilö on saanut esitettävän hahmon, vuorosanan ja usein tilannekuvauksen (kuva 2). Kun video (kuva 3) pysähtyy, koehenkilön tehtävänä on ollut jatkaa näkemäänsä tilannetta ja esittää kyseisen hahmon vuorosanan tilanteeseen sopivalla tavalla. Koehenkilöiden vuorosanat on äänitetty. Testin tarkoitus on ollut saada koehenkilöiltä spontaani reaktio kuhunkin tilanteeseen. Siksi koehenkilöitä on pyydetty tutustumaan mahdolliseen tilannekuvaukseen etukäteen, seuraamaan videon tapahtumia tarkasti sekä eläytymään vuorosanoihin. Jokainen video on näytetty vain kerran ja jokainen vastaus äänitetty vain kerran.

Kuva 1. Testin A-osan ohjeet koehenkilöille.

Kuva 2. Testin A-osan ensimmäisen videon (1.1 Muri – potkulauttaasi) tehtävänanto: hahmo, vuorosana ja tilannekuvaus.

Kuva 3. Kuvankaappaus testin A-osan ensimmäisestä näytteestä (1.1 Muri – potkulauttaasi).

Katkelmia A-osassa on 18, ja ne ovat peräisin kuudesta eri lasten tv-sarjasta. Katkelmiksi on valikoitunut sellaisia kohtia, joissa itse olen havainnut intonaatio-ongelmaa. Analyysissä vertailen tv-ohjelmien alkuperäisiä lauseita 40 koehenkilön esittämiin lauseisiin (yhteensä 720 lausetta) ja teen havaintoja niiden intonaatioeroista. Intonaatiota tarkkailen sekä akustisesti että auditiivisesti. Akustisen analyysin välineenä on Praat-ohjelma, joka mittaa puheen prosodisia ominaisuuksia (ks. luku 3.3). Tämän osion tarkoituksena on tuoda vastauksia ensimmäiseen tutkimuskysymykseen. Hypoteesina on, että koehenkilöt esittävät tv-hahmojen vuorosanat luonnollisesti, koska he näkevät ja kuulevat vuorosanaansa edeltävän tilanteen ja heitä pyydetään eläytymään siihen. Koska koehenkilöt ovat siis itse tällä tavoin viestintätilanteessa läsnä, eivätkä esitä vuorosanoja irrallisina, kuten ääninäyttelijät saattavat tehdä, heidän puheensa on oletettavasti kontekstiin sopivaa.

Kyselyn B-osassa (kuva 4) koehenkilöille näytetään A-kohdassa nähdyt katkelmat kokonaisuudessaan, eli koehenkilön esittämä vuorosana on mukana alkuperäisessä asussaan. Lisäksi mukana on myös intonaationsa osalta moitteettomia katkelmia. Koehenkilöiden tehtävä on arvioida, kuulostaako hänelle kulloinkin nimetyn hahmon puhe luonnolliselta (kuva 5). Koehenkilöt ovat saaneet myös perustella vastauksiaan. Näistä kommenteista etsin vastauksia toiseen tutkimuskysymykseen. Sen suhteen olen aika varovainen esittämään hypoteesia. Itselle intonaatio-ongelma on varsin helposti havaittavissa, mutta koehenkilöt eivät välttämättä osaa kiinnittää siihen huomiota. Lisäksi ongelman nimeäminen voi olla hankalaa, joten koehenkilöt saattavat puhua esim. painotuksesta, korostuksesta, äänensävyistä tai tunnetilasta.

Osa B

- Näet A-osan videot uudelleen sekä lisäksi muutaman muun videon.
- Arvioi, kuulostavatko hahmojen vuorosanat luonnollisilta.
- Vastaa:
 - Kyllä.
 - Ei.
 - En osaa sanoa.
- Voit myös lyhyesti perustella vastaustasi.
- Vastauksesi äänitetään.
- Aluksi on kolme harjoitteluvideota.

Kuva 4. Testin B-osan ohjeet koehenkilöille.

3. Kuulostaako puhe luonnolliselta?

Tilanne:
Atte tulee soittamaan
Murun ovikelloa.

Tarkkailtava hahmo: Muru

Kyllä.

Ei.

En osaa sanoa.

Kuva 5. Testin B-osan ensimmäisen videon (1.1 Muru – potkulautaasi) tehtävänanto.

Kyseessä on kvantitatiivis-kvalitatiivinen tutkimus, jossa selvitetään koehenkilöiden reaktioita kieleen. Kvantitatiivisia piirteitä on mm. A-osan lauseiden foneettisessa analyysissä, jossa mitataan perustaajuuksia ja selvitän, kuinka suuri osa koehenkilöistä esittää lauseet kontekstiin sopivasti. Kvalitatiivista analyysiä tarvitaan, kun selvitän, miten A-osan lauseiden intonaatio vaihtelee ja millaisia havaintoja koehenkilöt ovat tehneet B-osan videoita katsoessaan. Tarkoitus ei ole siis selvittää, kuinka yleisesti intonaatio-ongelmaa lastenohjelmissa esiintyy, vaan tutkia valikoituja katkelmia ja katsojien reaktioita niiden kieleen.

2 TEOREETTINEN TAUSTA

Tutkimusaineiston lauseiden tarkastelussa tulee ottaa huomioon sekä syntaktinen ja pragmaattinen puoli että prosodinen. Kirjoitetun kielen lauseet voidaan toteuttaa puhuttuna hyvin monenlaisina variantteina, joten siksi myöhemmin A-osan analyysissä (luku 4.1) erotan kaksi eri vaihetta: lauseiden ja niiden kontekstin analysointi kirjoitetun kielen välityksellä (luku 3.1, taulukko 2) sekä tv-hahmojen ja koehenkilöiden esittämien lauseiden akustinen ja auditiivinen analyysi (luku 3.3, taulukko 5). Ensimmäisessä vaiheessa keskeisiä käsitteitä ovat mm. informaattiorakenne, lausepaino ja fokus. Äänitiedostojen analyysissä puolestaan olennaista ovat puheen akustiset ominaisuudet sekä auditiivinen havainnointi. Seuraavaksi teen selkoa analyysin taustalla vaikuttavista syntaktisista, pragmaattisista, prosodisista ja foneettisista seikoista. Havainnollistamisessa käytetyt esimerkit ovat (joskus hieman mukaillen) peräisin tutkimuksen videoaineistosta.

2.1 Lauseopillinen näkökulma

Informaattiorakenne tarkoittaa sitä tapaa, kuinka lähettäjä annostelee ja järjestää sanottavansa niin, että se on vastaanottajalle mahdollisimman sujuvasti ymmärrettävissä. Käytännössä tämä tarkoittaa, että vastaanottajalle tuttu tieto sijoitetaan lauseen alkuun ja uusi loppuun (esim. 2, tuttu tieto alleviivattu, uusi kursivoitu). Tällä perusteella lauseet voidaan jakaa temaattiseen eli kontekstin perusteella vastaanottajalle tiedettävissä tai pääteltävissä olevaan osaan sekä remaattiseen osaan, joka sisältää vastaanottajalle uutta tietoa teemasta. Lauseen alku eli temaattinen osa on yleensä painoton, kun taas lopun remaattinen osa on painollisessa asemassa. (Hakulinen & Karlsson 1979: 296, 298; ISK 2004: § 1370.)

- (2) Humps: Äiti, miksi isin saappaat ovat sanomalehden päällä?
 Äiti: Ne ovat siinä kuivumassa. Isä oli ulkona, ja hänen saappaansa kastuivat.
 Kertoja: Humps katsoi isänsä saappaita. Ne eivät näyttäneet märiltä.

Eräs suomen kielen peruskeino informaattiorakenteen säätelyyn on temaattinen sanajärjestys. Se tarkoittaa, että sanajärjestystä muuttamalla voidaan viestiä vastaanottajalle siitä, mikä tieto on tuttua ja mikä uutta. (Hakulinen & Karlsson 1979: 300.) Esimerkiksi, jos lauseen remaattisen osan substantiivilauseke (*sanomalehden päällä* vrt. esim. 2 ja 3) siirretään lauseen alkuun, se tulkitaan teemaksi eli tilanteessa tutuksi tarkoitteeksi. Vastaavasti vanhan teemapaikan substantiivifraasi (*isin saappaat*) siirtyessään reemapaikalle saa uuden tiedon aseman eli ilmaisee sen, mitä teemasta sano-

taan. Suomi eroaa tässä suhteessa monista indoeurooppalaisista kielistä, joissa uuden ja annetun tiedon erotteluun käytetään määräisiä ja epämääräisiä artikkeleita³. (Hakulinen & Karlsson mp.).

- (3) Huomasitko, että sanomalehden päällä on 'isin 'saappaat?⁴

Puhutun kielen informaation jäsennyksessä käytetään usein prosodisia keinoja, kuten intonaatiota ja lausepainoa. Tästä syystä puhutussa kielessä on enemmän sanajärjestysvaihtoehtoja kuin kirjoitetussa. (Hakulinen & Karlsson mp.) Esimerkiksi jos kirjoitetussa kielessä halutaan ilmaista, että fraasi *isin saappaat* on kysymyksessä uutta tietoa, johon kuulijan tulee kiinnittää huomiota, tämä fraasi sijoitetaan lauseen loppuun (esim. 3). Puhutussa kielessä on mahdollista sijoittaa kyseinen fraasi myös lauseen alkuun (esim. 4), ja silti fraasi edustaa uutta tietoa. Tämä edellyttää sitä, että fraasi fokusoidaan, eli sille asetetaan voimakas lausepaino, jolloin sen nouseva-laskeva intonaatio erottuu muusta lauseesta. (Hakulinen & Karlsson mts. 308.)

- (4) Huomasitko, että ''isin ''saappaat ovat sanomalehden päällä?

Nyt on syytä tarkentaa, että edellä esitetty karkea jako teema – tuttu tieto, reema – uusi tieto ei aina päde. Esimerkiksi teemapaikalla oleva subjekti voi sisältää uutta tietoa (esim.4). Fraasi *isin saappaat* on teema, eli siitä predikoidaan *ovat sanomalehden päällä*, mutta fokusoituna (painotettuna) se erottuu muusta lauseesta, kuten yleensä uuden tiedon on tapana. Neutraalissa painotuksessa puolestaan lauseen loppuosassa oleva jäsen on automaattisesti lausepainoltaan voimakkain ja intonaatioltaan erottuva, ja sitä kutsutaankin tunnusmerkittömäksi fokukseksi (Hakulinen & Karlsson mts. 309). Esimerkiksi fraasi *isin saappaat* kysymyksen lopussa on tunnusmerkittömästi fokusoitu (esim. 3).

Sekä tematiikan että fokuksen tarkastelussa on siis käynyt ilmi se, että lauseen loppu on usein tunnusmerkittömästi painollinen. Tämän lisäksi jokaisella peruslausetyypillä on oma neutraali sanajärjestyksensä, joka toimii myös ilman kontekstia (esim. transitiivilauseella SVO, mutta esimerkissä 5 verbialkuisena kysymyksenä). Kontekstista irrallaan siis painottuu lauseen viimeinen konstituentti (esim. 5 *hampaasi*.) (Hakulinen & Karlsson mts. 301–302). Oikeassa viestinnässä lauseet kuitenkin esiintyvät aina jonkinlaisessa kontekstissa. Näin ollen lauseet on sidottava yhteen niin, että ne muodostavat onnistuneen viestinnällisen kokonaisuuden (Hakulinen & Karlsson mts. 296). Siksi kon-

³ Suomen kielen sanoja *yksi, se* ja *tämä* käytetään etenkin puhutussa kielessä jossain määrin artikkelinomaisesti (ISK 2004: § 1418).

⁴ Reemapaikalla olevan neutraalisti painotetun sanan painotuksen osoittamisessa käytetään merkintää '. Voimakkaamman, kontrastiivisen fokuksen merkintätapa on '' (esim. 4). Yleensä lausepaino on yhdellä sanalla, mutta tämän fraasin kohdalla merkitsen painotuksen molempiin sanoihin. (ks. luku 2.2)

tekstittömästi painotettua lausetta ei voida sellaisenaan siirtää toiseen kontekstiin. Esimerkiksi kysymys *Harjaatko sinä aina hampaasi?* ei ole toimiva tunnusmerkittömällä painotuksella tilanteessa, jossa on juuri aiemmin puhuttu kissasta, joka ei harjaa hampaitaan (esim. 6). Edellisessä lauseessa nimittäin hampaiden harjaus jo tehty tutuksi puheenaiheeksi, joten kysymyksessä fokusoidun konstituentin tulisi olla *sinä*-sana. Fokusoinnissa muu lause siirtyy taustalle ja huomio kohdistuu fokusoituun konstituenttiin. Tässä tapauksessa *sinä*-sanon fokuointi siirtää siis *harjaatko-* *aina-* ja *hampaasi*-sanat painottomaan asemaan eli tutuksi tiedoksi.

(5) Harjaatko sinä aina 'hampaasi?

(6) Laura: Ja kotona odottaa Mia. Se on kissani, mutta äiti sanoi, ettei se saa syödä sokeria, koska se ei harjaa hampaitaan.
Hammaslääkäri: Harjaatko ''sinä aina hampaasi?

Konteksti ei vaikuta vain siihen, mitä konstituentteja on olennaista painottaa tai fokusoida vaan sitä kautta myös lauseen herättämiin presuppositioihin. Merkityssä fokuksessa olevan konstituentin (kuten edellä *sinä*) sisältämään lauseeseen liitetään usein eri presuppositioita kuin vastaavaan tunnusmerkittömän fokuksen sisältämään. (Hakulinen & Karlsson mts. 309.) Esimerkiksi tunnusmerkittömästi painotettu *Harjaatko sinä aina 'hampaasi?* sisältää ainakin sellaisen taustaoletuksen eli presupposition, että puhuteltavalla henkilöllä on hampaat. Fokusoidun *sinä*-sanon sisältämä versio sisältää myös presupposition, että jonkun muunkin hampaidenpesu on tilanteessa olennaista.

Fokuksella tarkoitetaan siis sitä lauseen osaa, johon ilmauksessa on keskitetty erityinen huomio. Jonkun lauseen osan fokuoiminen merkitsee myös sitä, että ko. lauseen osalle on olemassa vaihtoehtoja, kun taas loppulause sisältää lähinnä taustatietoa. Fokuksen voi jakaa alakäsitteisiin laaja ja kapea fokus. Lause, jossa on laaja fokus (broad focus, BF) eli käytännössä koko lause fokuksena, vastaa usein kysymykseen *Mitä tapahtui?* (–*Kaadu in 'potkulaudalla.*) Näin ollen koko lauseen sisältö on vaihtoehtoinen, eli vastaukseksi voisi käydä lähes mitä tahansa, esim. *Koira söi luun.* Kapean fokuksen (narrow focus, NF) ollessa kyseessä lause vastaa tarkempaan kysymykseen, esim. *Millä kaaduit?* (–*Kaadu in ''potkulaudalla*⁵.) Vaihtoehtoisessa vastauksessa voisi korvata vain fokusoidun osan (–*Kaadu in ''pyörällä.*) Tällöin siis osa tiedosta (*kaadu in*) käsitetään vanhaksi tiedoksi, päinvastoin kuin laajan fokuksen ollessa kyseessä. (Arnhold 2014: 5–6; Suomi ym. 2006: 237–238.)

⁵ Tunnusmerkillinen fokus on kontrastoitu, eli fokus tuotetaan voimakkaammalla lausepainolla sekä pidemmällä kestolla kuin tunnusmerkitön fokus (Suomi ym. 2006: 225). Tästä enemmän seuraavassa luvussa (2.2).

Hakulisen ja Karlssonin (1979: 309) käyttämät termit *tunnusmerkitön* ja *merkitty* fokus näyttävät pääpiirteiltään vastaavat Arnholdin (2014: 5–6) käyttämiä *laaja* ja *kapea* fokus, sillä esimerkiksi Suomi ym. (2006: 237) määrittelevät termien suhteen seuraavasti ”Kun uusi tieto (ja remaattinen aksentti) esiintyvät lausuman loppupuolella, kyseessä on niin sanottu **laaja fokus**: - -”. Tarkasteltaessa alun esimerkkilauseita (esim. 3 ja 4, alla esimerkkeinä 7 ja 8) näiden kahden fokustyypin osalta huomataan, etteivät lauseet ole kuitenkaan merkitykseltään täysin samat, joten niitä ei myöskään voi käyttää toistensa sijaan, vaikka molemmissa *isin saappaat* onkin ilmaistu sisältävän uutta tietoa. Jos lauseessa on laaja fokus (esim. 7) koko lauseen ajatellaan sisältävän kuulijalle uutta tietoa, mutta lauseesta silti voidaan erottaa teema (*sanomalehden päällä*) ja reema (*isin saappaat*), johon kuulijan huomion on tarkoitus kiinnittyä. Kapean fokuksen versiossa (esim. 8) *isin saappaat* on uutta tietoa sisältävä teema ja *ovat sanomalehden päällä* on vanhaan tietoon viittaava remaattinen osa. Taustalla oleva vanha tieto sisältää vaihtoehdon ja presupposition, että sanomalehden päällä saattaisi olla jonkun muun saappaat tai isän joku muu tavara (riippuen sanojen keskinäisestä painotuksesta).

- (7) Huomasitko, että sanomalehden päällä on 'isin 'saappaat?
- (8) Huomasitko, että ''isin ''saappaat ovat sanomalehden päällä?

Kolmas ulottuvuus, joka tematiikan ja fokuksen ohella tulee ottaa huomioon, on määräisyys. Artikkelikielissä määräisyys on asia, jonka puhuja ilmaisee artikkelivalinnallaan. Suomen kielessä sen sijaan määräisyys on ennemminkin asia, jonka vastaanottaja päättelee lauseesta pragmaattisten vihjeiden avulla. Termi *määräisyys*, joka kattaa myös vastakohtansa eli *epämääräisyyden*, viittaa substantiivilausekkeen tarkoitteen ominaisuuteen olla yksiselitteisesti tunnistettavissa kontekstissaan. (Vilkuna 1992: 2–3; ISK 2004: § 1409.)

Määräinen substantiivilauseke on sellainen, jonka tarkoitteen (= ulkomaailman asia, johon viitataan) kuulija pystyy identifioimaan. Kun puhuja tuottaa määräisen ilmauksen, hänen oletuksensa on, että kuulija pystyy paikantamaan tarkoitteen johonkin molemmille tuttuun viitekehykseen⁶. Viitekehys voi syntyä mainittuuden, tilanteisen tunnistettavuuden tai implikoidun tunnistettavuuden kautta. Mainittuus tarkoittaa esimerkiksi uudelleenmainintaa. (Vilkuna 1992: 16–19.) Kertojan mainitsema substantiivifraasi *pikkuleipiä* (esim. 9, lihavoitu) on siis määräinen, koska aikaisemmin Humpsin vuorosanassa on samatarkoitteinen ensimaininta (esim. 9, alleviivattu). Tilanteisesta tunnistettavuudesta on kyse silloin, kun edeltävää mainintaa ei tarvita eli tarkoitteen pystyy identifioimaan puhetilanteen avulla (Vilkuna mp.). Substantiivifraasi *hellan* on määräinen, koska sen voi-

⁶ Ajatus viitekehyksestä (*shared set*) perustuu Hawkinsin (1978) paikannettavuusteoriaan (*location theory*).

daan päätellä olevan kyseisen keittiön ainoa hella. Samoin *kylpyhuoneeseen* viittaa kyseisen asunnon ainoaan kylpyhuoneeseen.

- (9) Tilanne: Humps ja Luna ovat keittiössä.

Humps: Minä autoin äitiä. Teimme juustoisia pikkuleipiä.

Luna: Ooo. Minä pidän juustopikkuleivistä hyvin hyvin paljon. Missä ne ovat?

Humps: Tuolla ylhäällä. Hellan päällä.

Kertoja: Humps ja Luna menivät kylpyhuoneeseen hakemaan Humpsin erikoisporrasta ja veivät sen keittiöön, että Luna ylettyisi. Siltikään hän ei ollut tarpeeksi pitkä näkemään **pikkuleipiä**. Onneksi tuoksu kuitenkin leijaili alas.

Implikoitu tunnistettavuus eroaa edellisestä siinä, että nyt paikannusohjetta ei tarjoakaan tilanne vaan edeltävä teksti ja sen aktivoima semanttinen kenttä (Vilkuna mp.). Tästä esimerkkinä on substantiivifraasi *tuoksu* (esim. 9), joka saa määräisen tulkinnan sillä perusteella, että se on yksiselitteinen *pikkuleipiä*-sanan aktivoiman semanttisen kentän avulla. Kuulijan maailmantieto kertoo, että vastapaistetuista pikkuleivistä lähtee tuoksu, mikä auttaa paikallistamaan tarkoitteen.

Epämääräiselle ilmaukselle puolestaan ominaista on, että tarkoitteen ei oleteta olevan kuulijan identifioitavissa. Joskus epämääräinen ilmaus voi olla referentiaalinen, eli spesifi ja viitata johonkin tiettyyn tarkoitteeseen (esim. 10). Tällöin puhujalla on mielessään tietty tarkoite (*suunnistuskilpailu*), mutta kuulijan ei ole tarkoitus sitä identifioida, eli tässä kuulijalle riittää tieto jostain suunnistuskilpailusta. Usein epämääräiset ilmaukset ovat kuitenkin epäspesifejä eli niitä ei käytetä viittaamaan (esim. 11, *johtolanka*). (Vilkuna 1992: 28,77; ISK 2004: § 1406.) Suvilla ei siis ole mielessään mitään tiettyä johtolankaa, eikä johtolankaa välttämättä ole reaali maailmassa olemasakaan.

- (10) Äiti: Isä oli eilen suunnistuskilpailussa ja hänen saappaansa kastuivat.

- (11) Tyttö: Me autetaan etsimään.

Poika: Me ollaan monsterietsiviä.

Tyttö: Kamerajahdissa.

Poika: Monsterikameraetsivät, matkaan!

Suvi: Minne? Tarvitaan johtolanka.

Joskus uudelleenmaininnan funktio ei olekaan samaviitteinen, vaan puhuja tuo esiin tarkoitteen kategorian tai ominaisuuden. Myös tällöin on kyse epäspesifistä (tai attributiivisesta) viittauksesta. Tällöin epäspesifisyydellä on yhteyttä painotukseen (esim. 12). Jälkimmäisen virkkeen lausepainon saava *lääkäri* ei viittaa tässä Timoon vaan lääkäriin kategoriana. Referentiaalisena viittauksena (Timoon viittaavana) *lääkäri* olisi mahdollinen tilanteessa, jossa lauseessa olisi jonkin muu sana kontrastiivisesti painotettu. Tällöin *lääkäri* on siis painottomassa asemassa. (Vilkuna 1992: 112–114; ISK 2004: § 1406.)

- (12) Katsos, tuolta tulevat *Taina* ja *hänen vastaviihitty miehensä Timo*. Ajatella, että **Taina** on päässyt naimisiin **lääkäriin** kanssa⁷.
Katsos, tuolta tuleva *Taina* ja *hänen vastaviihitty miehensä Timo*. Ajatella, että *Taina* on päässyt lääkärin kanssa ''naimisiin. (Vilkuna 1992: 114.)

Kaikki edellä mainitut ulottuvuudet (informaatorakenne, fokus, määräisyys jne.) siis linkittyvät toisiinsa. Vilkunan (1992: 114, 183) mukaan painotus ei yksinään ilmaise määräisyyttä, vaikkakin saattaa joissain yhteyksissä antaa viitteitä, joiden perusteella määräisyyttä voi päätellä. Seuraavaksi pohdin hieman näiden eri ulottuvuuksien suhdetta toisiinsa kokeilemalla, miten muutokset fokuksessa ja uusi–tuttu-jaottelussa vaikuttavat määräisyystulkintaan. Tässä tarkastelen substantiivilauseketta *sanomalehden päällä*, sillä *isin saappaat* on genetiivimääritteensä vuoksi joka kontekstissa määräinen. Nimittäin genetiivimäärite (kuten *isin*) tai possessiivisuffiksi osoittaa määräisyyttä, varsinkin jos kyseisiä tarkoituksia (kuten saapaspari) on omistajalla oletettavasti vain yksi (ISK 2004: § 1409). Kun substantiivilauseke on remaattisella paikalla ja saa neutraalin lausepainon, luontaisin tulkinta on epämääräinen ja spesifi (esim. 13). Jos se taas siirretään lauseen alkuun ja *isin saappaat* on reemapaikalla neutraalisti painotettuna, se saa määräisen tulkinnan (esim. 14).

- (13) Huomasitko, että *isin saappaat* ovat 'sanomalehden päällä?
(14) Huomasitko, että sanomalehden päällä on 'isin 'saappaat?
(15) Huomasitko, että ''isin ''saappaat ovat sanomalehden päällä?

Kolmas vaihtoehto (esim. 15), jossa *isin saappaat* on fokuksittuna teemapaikalla, on monitulkintainen, joten sen tarkempi analyysi vaatisi selkeämmän kontekstin. Fokusointi nimittäin asettaa *sanomalehden päällä* tutuksi taustatiedoksi, jolloin on oletettavaa, että aiemmin on ollut jo puhetta saappaiden kuivatuksesta sanomalehden päällä. Jos siis sanomalehti on ainutkertainen kontekstissään (on vain yksi kuivatustarkoituksessa käytettävä sanomalehti), se saa määräisen tulkinnan. Jos taas kuivatukseen käytetään useita sanomalehtiä, joista yhden päällä kyseinen saapaspari on, sanomalehteä ei voi yksiselitteisesti identifioida, eli tulkinta on epämääräinen.

2.2 Foneettinen näkökulma

Puhutun kielen tarkastelussa tärkeää on se, miltä puhe kuulostaa. Puheen ymmärtäminen perustuu kuulijan havaintoon. Kuulija ei tee havaintoja pelkästä viestin kielellisestä aineksesta (sanat) vaan tarkkailee myös äänteiden laatua, puheen sävelkorkeutta, voimakkuutta ja kestoa (Suomi ym. 2006: 115). Näistä piirteistä koostuu puheen prosodia. Termin *prosodia* määritelmästä ei vallitse kon-

⁷ Ensimmäinnat on kursivoitu ja uudelleenmaininnat lihavoitu.

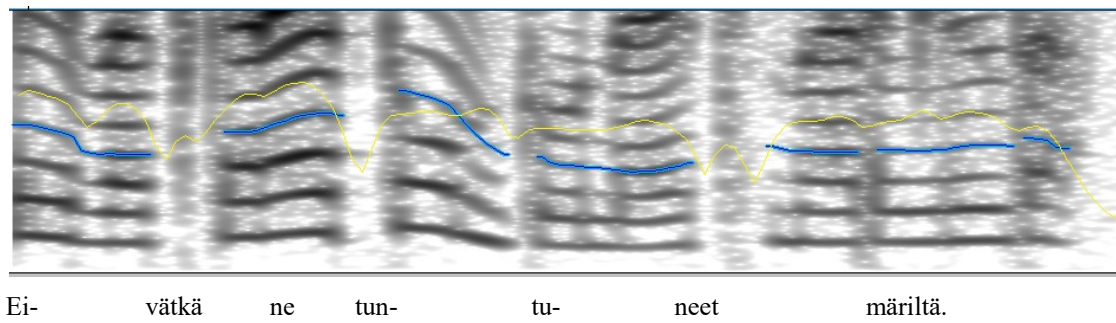
sensusta. Esimerkiksi Iivonen (1987: 13) ja Kent & Read (1992: 149) rajaavat määritelmässään äänteiden laadun prosodian ulkopuolelle, mikä on aika loogista, jos prosodan ajatellaan merkitsevän puheen suprasegmentaalista tasoa. Suprasegmentaalinen viittaa ilmiöihin, joita ei voida kuvata segmenttien eli äänteiden tasolla. Puheessa äännetason ja prosodian ominaisuudet ovat kuitenkin toisiinsa linkittyneitä. (Suomi ym. 2006: 115.)

Prosodiikan pääasialliset tehtävät ovat prominenssi (korostaminen) ja ryhmittely. Prominenssi tarkoittaa sitä, että puheen joitain osia voidaan painottaa ja tuoda esille ja päinvastoin toisia osia painaa kontekstissaan taka-alalle (esim. 16, *sinä* korostuu ja muut sanat jäävät taustalle). Kyseessä on siis luvussa 2.1 esiteltyt informaatorakenteen ja fokuksinnin muokkauskeinot. Ryhmittelyn tehtävä on osoittaa puheen osien suhteita toisiinsa kuten yhteenkuuluvuutta eli koherenssia (esim. 17). (Suomi ym. mts. 117.) Kertojan kahden viimeisen lauseen kaksi viimeistä sanaa ovat melko identtiset, mutta niitä ei ole silti syytä painottaa identtisesti. Substantiivifraasi *märiltä* on jälkimmäisessä lauseessa vanhaa tietoa, joten sen on luontevaa olla painoton. Predikaatti *tuntuneet* sen sijaan ilmaisee uutta, edeltävän lauseen predikaattia täydentävää tietoa ja saa kontrastiivisen (käytännössä voimakkaamman) painon. Tällä tavoin painotuksella voidaan siis merkitä lauseiden välistä koherenssia.

(16) Harjaatko ”sinä aina hampaasi.

(17) Humps tutki isänsä saappaista. Ne eivät ”näyttäneet ”märiltä. Eivätkä ne ”tuntuneet märiltä.

Painotuksen osalta kieltä voidaan tarkastella sekä sana- että lausetasolla. Sanapaino tarkoittaa, että sanan yksi tavu korostuu muita tavuja enemmän. Sanapainosta voidaan määrittää kolme astetta: pääpaino, sivupaino ja painoton. Suomen kielessä on kiinteä sanapaino, eli pääpainollinen tavu on aina sanan ensimmäinen. Jos sanassa on kolme tavua tai enemmän, sanan loppupään tavuille voi osua sivupaino. Muut tavut ovat painottomia. (Suomi ym. mts. 124, 220.) Lausepaino puolestaan tarkoittaa sitä, että yhden lausuman sisällä tietty sana korostuu enemmän kuin muut sanat. Lausepaino tuotetaan tonaalisesti eli puheen sävelkulun avulla, niin että korostettavan sanan pääpainollisella tavulla (kuva 6, *tuntuneet*-sanin ensimmäinen tavu) tapahtuu sävelkulun nousu ja lasku. (Suomi ym. mts. 225.) Lausepainon ulkopuolelle jäävät sanat edustavat yleensä kuulijalle tuttua tietoa, ja niissä toteutuu pelkkä sanapaino. Pelkkä sanapaino ei toteudu tonaalisesti, vaan pääpainollinen tavu on yleensä kestoiltaan muita pidempi. Puheen sävelkulku on siis lausepainottomien sanojen osalta usein tasainen tai laskeva. (Suomi ym. mts. 221.) Vain sanapainon saavat sanat ovat siis *eivätkä*, *ne* ja *märiltä*, kun taas *tuntuneet* sana saa lausepainon, joka toteutuu ensimmäisellä tavulla.

Kuva 6. Perustaajuuskäyrä: ”Eivätkä ne tuntuneet märiltä.” (28 N15–29) ⁸

Lausepaino voi käytännössä toteutua eriasteisena. Esitän tässä kaksi mallia ja pohdin niiden suhdetta toisiinsa (taulukko 1). Esimerkkilauseet on kursivoitu, ja ne on poimittu kyseisistä lähteistä. Iivosen jaottelu perustuu funktionaalisuuteen eli lauseen osien asemaan ja tehtävään lauseessa. Pääpaino määräytyy merkityksen perusteella, eli remaattinen lauseen osa saa neutraalin pääpainon, vastakohtaa osoittava kontrastiivisen ja asennetta tai tunnetta ilmaiseva emfaattisen painon. Näiden lisäksi jokin lauseen osa saattaa syntaksin tai rytmin johdosta saada sivupainon. Eri painoasteet eroavat toisistaan painon voimakkuuden perusteella. Neutraali pääpaino on kevyin, kontrastiivinen sitä voimakkaampi ja emfaattinen voimakkain. Painottomat kohdat puolestaan sisältävät ilmauksen kaikista merkityksettömintä tietoa. (Iivonen 1987: 229–230.)

⁸ Tämä koodi viittaa tutkimuksen koehenkilöihin. Koehenkilöiden koodaus on selitetty luvussa 3.2.

Taulukko 1. Kaksi lausepainomallia.

Painokaavan keskeisimmät painotyytit		Kolme fonologista aksentuaation astetta
		ei-remaattinen aksentti <i>Pekan auto varastettiin.</i>
1. pääpaino (määräytyy merkityksen perusteella)	reema: normaali, neutraali pääpaino <i>Tämä on A.</i>	remaattinen aksentti <i>Pekalta varastettiin auto.</i>
	vastakohta: kontrastiivinen paino <i>Tämä on A., ei B.</i>	kontrastiivinen aksentti <i>Pekalta varastettiin auto, ei mopo.</i>
	asenne tai tunne: emfaattinen paino <i>Tämä on A.</i>	
2. sivupainot		
3. painottomat		
Livonen 1987: 229–230		Suomi ym. 2006: 225

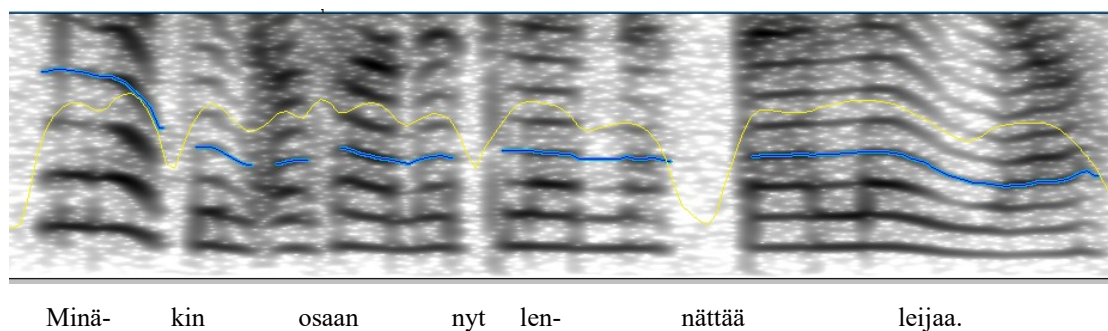
Suomen ym. (2006: 225) kuvauksen lähtökohta on fonologinen. Se, kuinka tonaalinen nousu-lasku painotetulla tavulla toteutuu, riippuu nimittäin tavun fonologisesta rakenteesta. Yksinkertaistetusti voidaan sanoa, että ei-remaattinen ja remaattinen aksentti toteutuvat vain tonaalisesti, kun taas kontrastiivinen aksentti sekä tonaalisesti että äänteiden pitenemisenä. Ei-remaattinen paino osuu siis teemalle (*auto*), joten siksi Livosen esityksestä puuttuu vastaava. Suomi ym. ovat puolestaan omasta esityksestään jättäneet pois emfaattisen painon, koska sitä ei voi fonologisin piirtein rinnastaa kolmeen muuhun asteeseen.

Remaattinen aksentti on käytössä silloin, kun puhuja tuo neutraalisti esille jonkin uuden asian. Se asettuu usein lauseen viimeiselle sanalle, jos lauseessa on kaikki uutta tietoa. Kontrastiivinen tai emfaattinen aksentti puolestaan voi asettua mille sanalle hyvänsä, riippuen siitä, mitä puhuja haluaa

korostaa (Suomi ym. 2006: 237.) Tv-hahmojen ja koehenkilöiden lauseiden analyysissä sovellan pääasiassa termejä remaattinen paino ja kontrastiivinen paino sekä fokus.

Lausetasolla tapahtuvaa puheen sävelkorkeuden vaihtelua kutsutaan termillä *intonaatio*. Tä-mänkään termin määrittely ei ole aivan yksiselitteistä. Joidenkin käsitysten mukaan intonaation katsotaan olevan prosodian synonyymi ja joidenkin prosodian alalaji. Lisäksi määrittelyä hankaloit-taa ilmiön kuvaus. Voidaanko intonaatiota kuvata yhden muuttujan avulla, ja mikä se muuttuja on? Äänihuulten värähtelytaajuus, perustaajuus vai auditiivinen havainto sävelkulusta? Perustaajuutta pystytään mittaamaan (kuva 6, sininen viiva), mutta auditiivinen havainto on kuulijan subjek-tiivinen tulkinta puheen sävelkorkeudesta. Konkreettiset sävelkorkeuden muutokset ovat vain yksi piirre, joista intonaatio koostuu, sillä myös muilla prosodisilla piirteillä on vaikutusta intonaatioon. Tonaalisuus on kuitenkin piirteistä tärkein. (Iivonen 1987: 13–17; Kent & Reed 149–150; Suomi ym. 2006: 137, 140.)

Monen kielen – myös suomen – intonaatiolle tyypillistä on deklinaatiolinja. Sillä tarkoitetaan puheen perustaajuuskäyrän laskevaa suuntaa. Käyrä mittaa siis äänihuulten tuottamaa ilmanpaineen vaihtelua, ja deklinaatio johtuu ilmanpaineen laskusta puhunnoksen loppua kohti. Tällaisessa laske-vassa linjassa voi olla kohoumia, jotka osoittavat painoa. Alussa oleva huippu on olennainen, koska se aloituksen osoittamalla jaksottaa puhevirtaa. Käyrän viimeinen nousu on usein remaattinen paino. Kuten jo yllä todettiin, lauseen loppuosassa oleva jäsen tulkitaan automaattisesti painot-tomaksi, eli sen ei siis foneettisestikaan tarvitse olla tunnusmerkillinen ja erottua muita korke-ampana huippuna. (Iivonen 1987: 236.) Lisäksi useimpien sisältösanojen kohdalla suomenkielisessä puheessa esiintyy jonkinasteinen nousu-lasku (Suomi ym. 2006: 238). Esimerkkilauseessa *Minäkin osaan nyt lennättää leijaa*. näkyy selkeästi ensimmäinen huippu sekä deklinaatiolinja (kuva 7). Lisäksi sisältösanoissa *osaan*, *lennättää* ja *leijaa* on erotettavissa nousu-lasku. Remaattinen paino osuu viimeiselle nousulle *leijaa*, joka ei siis nouse muita huippuja korkeammalle.

Kuva 7. Perustaajuuskäyrä: ”Minäkin osaan nyt lennättää leijaa.” (28 N15–29)

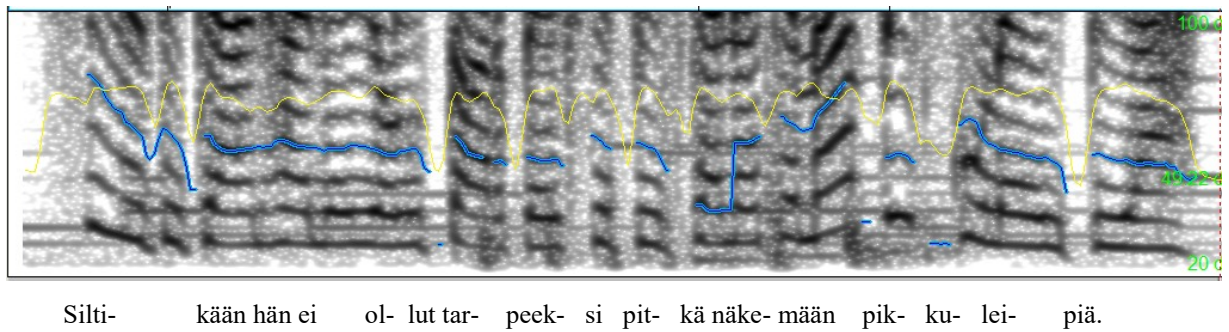
Intonaatiota voidaan siis kuvata graafisesti mittaamalla puheen perustaajuutta (F0). Perustaajuudella (*fundamental frequency*) tarkoitetaan äänihuulten värähtelytaajuutta tiettyssä ajassa. Sen suure, hertsi ilmaisee värähtelytaajuuden sekunnissa (esim. 100 hertsiä = 100 värähtelyä sekunnissa). Ihmisääni on ns. kompleksi ääni, joka sisältää eri taajuuksia (osasäveliä), ja perustaajuus on sen alin osasävel. Perustaajuus on äänen fysikaalinen ominaisuus, jonka riittävän suuret muutokset kuulija havaitsee puheen sävelkorkeuden (*pitch*) vaihteluna. Matalaksi havaituilla äänillä on pienempi taajuus ja korkeammiksi havaituilla suurempi. (Kent & Reed 1992: 75, 230; Suomi ym. 2006: 38.)

Perustaajuuskäyrä on siis (tieto)koneen tuottama kuvaus kielestä, ja sävelkorkeus kuulijan subjektiivinen havainto. Kyseessä on täten kaksi eri lähestymistapaa, ja seuraavaksi erittelen syitä sille, miksi perustaajuuskäyrä ei suoraan vastaa sävelkorkeutta. Ensimmäinen syy liittyy peruslähtökohtaan, eli taajuus kertoo äänihuulten värähtelyn aiheuttamasta ilmanpaineen vaihtelusta suhteessa tiettyyn aikaan, ja sen avulla puhetta voidaan analysoida sekunnin murto-osien tarkkuudella. Ihminen ei kuitenkaan kuule ja tulkitse puhetta atomistisesti eli segmentoiden vaan kokonaisuutena (Livonen 1987: 253.)

Perustaajuuskäyrä muodostuu monen eri tekijän yhteisvaikutuksesta, joten käyrää tulkitessa tulee ottaa huomioon mm. lause- ja sanapainotus, sanakorko, äänteiden kesto, rytmi, tauot, puhenopeus ja -voimakkuus. Esimerkiksi lause- tai sanapainon prominenssi ei välttämättä aina sijoituukaan juuri siihen tavuun, johon se fonologisesti kuuluisi, esim. sanapaino sanan ensimmäiselle tavulle. On siis syytä tehdä ero sijoittumisen (*alignment*) ja kuulumisen (*association*) välillä. Ensimmäisellä tarkoitetaan sitä, miten prominenssi konkreettisesti sijoittuu sanan äänteelliseen rakenteeseen. Toinen puolestaan viittaa ”prominenssin ja sitä kantavan segmentaalisen rakenteen väliseen fonologiseen, abstraktiin ja rakenteelliseen suhteeseen (Suomi ym. 2006: 222).” Esimerkiksi lauseessa *Siltikään hän ei ollut tarpeeksi pitkä näkemään pikkuleipiä*⁹. lausepaino kuuluu (assosioituu) remaattiselle ainekselle eli sanalle *pikkuleipiä* (kuva 8). Grafiikan mukaan loppuosan huippu osuu-kin infiniittisen verbin viimeiselle tavulle *näkemään*. Tuon tavun painotus ei noudata suomen sanapainosääntöjä, eikä sanan *näkemään* painotus lausepainosääntöjä. Näin siis painotus sijoittuu eri paikkaan kuin mihin se kuuluu¹⁰.

⁹ Tämä lause on tv:n alkuperäislause, ja sen intonaatio osoitetaan myöhemmin analyysiosassa virheelliseksi. Tällainen remaattinen intonaatio sopii tilanteeseen, jossa pikkuleivät ovat kuulijalle uutta tietoa. Tv-ohjelman kontekstissa pikkuleivät ovat kuitenkin vanhaa tietoa, joten sille lauseenosalle remaattinen intonaatio ei ole luonteva.

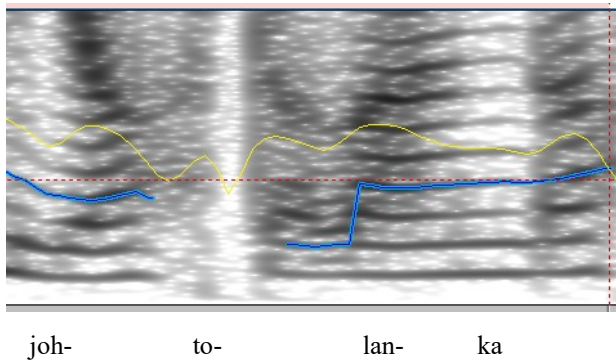
¹⁰ Tämän esimerkin osalta täytyy huomioida myös se, että sana *pikkuleipiä* sisältää alussa kaksi klusiilia. Klusiileiden aikana äänihuulet eivät värähtele, joten niiden aikana ei ole ilmanpaineen vaihtelua, jota perustaajuuskäyrä rekisteröi. *Pikkuleipiä*-sanun alun taajuuslukema perustuu siis i-äänteeseen.

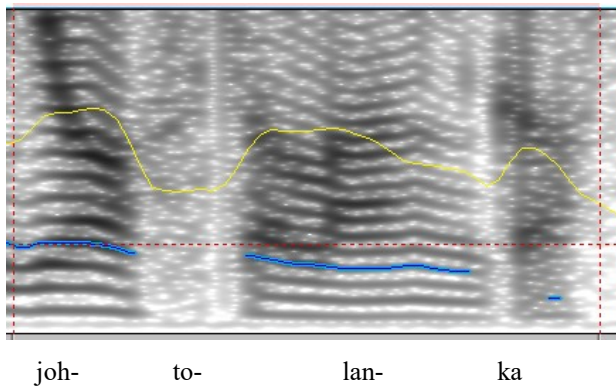
Kuva 8. Perustaajuuskäyrä: ”Siltikään hän ei ollut tarpeeksi pitkä näkemään pikkuleipiä.” (alkuperäinen tv-hahmo)

Lisää muuttujia perustaajuuskäyrän tulkintaan tuo äänteiden ominaislaatu. Esimerkiksi vokaalit eroavat toisistaan sen perusteella, mitä taajuuksia kulloisenkin muotoisessa ääntöväylässä vahvistuu. Suppeilla vokaaleilla on korkeampi ominaisperussävelkorkeus ja väljillä matalampi. Ihmiskorva ei tätä erota intonaation vaihteluksi, mutta perustaajuuskäyrässä ilmiö on nähtävissä. Vokaalin perussävelen korkeuteen ja suuntaan vaikuttaa myös sen naapurikonsonanttien soinnillisuus. (Iivonen 1987: 18, 61.) Koska puheessa äänteet seuraavat toisiaan nopeassa tahdissa, ääntöväylä on samanaikaisesti usean äänten tilassa. Ääntöväylä ennakoi seuraavaa äännettä jo edellisen äänten kohdalla, esimerkiksi sanassa *mamma* nasaalikonsonanttien välinen *a*-äänne nasaalistuu, koska nenänportti ei sulkeudu niiden välissä. Tämä *koartikulaatioksi* kutsuttu ilmiö myös hämärtää äänteiden rajoja. Siksi ole mahdollista täysin yksiselitteisesti määritellä tietyn äänten alku- ja loppupistettä. (Kent & Reed 1992: 145–146; Suomi ym. 2006: 113.) Edellä kuvatut ilmiöt kuuluvat mikroprosodiikkaan, joka siis on kiinnostunut äänteiden ominaislaadun tai muiden mikrotason ilmiöiden vaikutuksesta perustaajuuskäyrään (Iivonen 1987: 61). Mikroprosodisten seikkojen vaikutuksista on hyvä olla tietoinen, mutta tulevassa analyysiosassa pyrin pääasiassa keskittymään mikrotason yläpuolelle.

Tämän tutkimuksen koehenkilöinä on 20 naista ja 20 miestä. Miesten, naisten ja lasten puheen absoluuttisessa sävelkorkeudessa on merkittävää eroa, joka johtuu fysiologisista syistä, eli naisilla ja lapsilla äänihuulet ovat pienemmät ja ääntöväylä lyhyempi kuin miehillä. Naisten puhe ei kuitenkaan ole sama kuin miesten puhe vain nostettuna korkeammille taajuuksille. Naisten puheelle tyyppisiä piirteitä ovat mm. se, että puhevirta ei katkea niin jyrkästi kuin miehillä ja ääniraosta vuotaa ilmaa sulkuvaiheen aikana. (Kent & Reed 1992: 153–155.) Ensimmäinen tulee huomioda lauseen lopun intonaation tulkinnassa, ja toinen lienee selitys sille, että klusiileiden kohdalla ei olekaan perustaajuuskäyrässä selkeää katkosta (vrt. kuvat 9 ja 10, *johtolanka*-sanon *k*-äänne).

Kuva 9. Perustaajuuskäyrä: ”johtolanka” (nainen)

Kuva 10. Perustaajuuskäyrä: ”johtolanka” (mies)

Näistä syistä johtuen puheen intonaatiota ei voi tarkkailla tuijottaen vain perustaajuuskäyrää, vaan sitä on tärkeä osata tulkita. Puheen akustisen analyysin tietokoneohjelmista saa helposti erilaisia mittaustuloksia, kuten analysoitavan osion maksimitaajuuden. Maksimitaajuus ei siis kuitenkaan aina osoita, mikä lauseen osa on lausepainollinen, sillä kuten yllä todettu, puhunnoksen alku on usein sekä intensiteetiltä että perustaajuudeltaan korkein ja remaattinen paino ei aina kohoa huipuna. Täten intonaation tarkastelussa tarvitaan perussävelkäyrän lisäksi myös auditiivista havainnointia.

Tiivistäen substantiivilausekkeen sijoittuminen lauseessa sekä sen painotus viestivät kuulijalle monista asioista: informaatorakenteesta (tuttu-uusi, teema-reema), spesifisyydestä, määrällisyydestä, referentiaalisuudesta ja presuppositioista. Nämä ulottuvuudet limittyvät vahvasti toisiinsa eikä niitä voi tarkastella toisistaan irrallaan. Kaikki ne perustuvat kontekstiin, eli konteksti antaa suunnan sille, kuinka lause tulisi muodostaa. Jos ei sitä huomioi, jokin osa-alue lauseen muodostuksessa voi mennä pieleen ja tuottaa kaksi- tai monimerkityksisen lauseen tai sellaisen, joka antaa

ristiriitaista tietoa. Perusteet sille, miksi jotkin lauseet kuuostavat kuulostavat epäluonnolliselta, saattavat siis olla hyvinkin kompleksiset. Tässä tutkielmassa rajaan tv-ohjelmien äänitettävien lauseiden analyysin lausepainoon, koska sitä pystyn todentamaan Praat-ohjelman sekä auditiivisten havaintojen avulla sekä tv-ohjelmien alkuperäisistä lauseista että koehenkilöiden esittämistä. Lisäksi lausepaino on konkreettinen, ulospäin näyttäytyvä asia. Toista ovat esimerkiksi määräisyys tai spesifisyys, jotka ovat tulkintakysymyksiä ja joita maallikon on vaikea kielellistää.

3 TUTKIMUSPROSESSIN KULKU

3.1 Aineisto

Koehenkilöille esitetyt lastenohjelmakatkkelmat ovat kuudesta eri sarjasta, jotka ovat olleet katsotavissa Yle Areena -palvelussa. Sarjat ovat nimeltään Muru, Simo, Laura, Pipsa Possu, Humps ja Sanni Sateenkaari. Ne ovat kaikki ulkomaista alkuperää, joten ne on jälkiäänitetty suomeksi. Jokaisen ohjelman jälkiäänityksen on tuottanut eri jälkiäänityksiä tuottava yritys. Videot on nimetty niin, että ensin on videon numero, sitten tv-sarjan nimi ja lopuksi ongelmallisesti painotettu sana, esim. 1.1 Muru – potkulautaasi. Numerossa ensimmäinen numero viittaa tv-sarjan nimeen ja toinen kyseisen videon järjestysnumeroon (taulukko 2).

Tarkastelun kohteeksi tv-ohjelmista on valikoitunut pääasiassa sellaisia ilmauksia, joissa on edeltävän kontekstin perusteella virheellisesti remaattinen eli neutraali lausepaino. Esimerkiksi ohjelmassa *Muru* Murun kysymyksen loppuosan sana *potkulautaasi* on painotettu aivan kuin se olisi keskusteluun uutena tuotu asia, vaikka potkulaudasta on puhuttu juuri (esim. 1, luku 1.1). Jokaisen tutkittavan lauseen osalta olen ennen koetilannetta kuulohavainnon perusteella määritellyt sanan, jota tv-ohjelmassa virheellisesti painotetaan (Murun kysymyksessä *potkulautaasi*, taulukko 2: ”Alkuperäinen painotettu sana”). Lisäksi olen analysoinut joka lauseen lausepainon tyypin osalta (Murun kysymyksessä remaattinen lausepaino, R, taulukko 2: ”Alkuperäisen lauseen painotus”) ja määritellyt edeltävän kontekstin perustella, mikä olisi luonnollinen lausepaino (Murun kysymyksessä NFV eli kapea fokus verbillä, taulukko 2: ”Kontekstin perusteella oikea painotus”) ja luonnollisesti painotettava sana (Murun kysymyksessä *käytät*, taulukko 2: ”Kontekstin perusteella painotettava sana”).

Taulukko 2. Aineiston lausepainoanalyysi.

Videon nimi	Rooli-hahmo	Äänitettävä lause	Alku-peräinen painotettu sana	Kontekstin perusteella painotettava sana	Alkuperäisen lauseen painotus	Kontekstin perusteella oikea painotus
1.1 Muru - potkulautaasi	Muru	Miksi käytät potkulautaasi yhä?	potku-lautaasi	käytät	R	NFV
1.2 Muru - johtolanka	Muru	Minulla on johtolanka.	johtolanka	minulla / on	R	NFADV/NFV
1.3 Muru - palloon	Atte	Minusta on hauska osua palloon.	palloon	osua	R	NFV
1.4 Muru - papan	Muru	Ei, papan synttärin on huomenna.	papan	synttärin	NFATTR	
2.1 Simo - leijaa	Simo	Minäkin osaan nyt lennättää leijaa.	leijaa	minäkin	R	NFS
2.2 Simo - kuin isä	Jaska	Mutta et sinä ole yhtä hyvä kuin isä.	isä	sinä / ole / yhtä / hyvä	R	NFS/NFV/NFATTR /NFPREDV
3.1 Laura - hampaasi	Hammaslääkäri	Harjaatko sinä aina hampaasi?	hampaasi	sinä	R	NFS
3.2 Laura - uida	Laura	Enhän minä osaa uida.	uida	minä / osaa	R	NFS / NFV
3.3 Laura - sen	Laura	Ai, näkeekö sen?	sen	näkeekö	R	NFV
4.1 Pipsa - ankkujen	Kertoja	Pipsa ja Jyri pitävät ankkujen ruokkimisesta.	ankkujen	pitävät	R	NFV
4.2 Pipsa - sorkillaan	Kertoja	Pipsakin haluaa maalata sorkillaan.	sorkillaan	Pipsakin	R	NFS
5.1 Humps - seisovansa	Kertoja	Joskus Humps unohti seisovansa erikoisportaallaan.	seisovansa	unohti	NFO	NFV
5.2 Humps - pikkuleipiä	Kertoja	Siltikään hän ei ollut tarpeeksi pitkä näkemään pikkuleipiä.	pikkuleipiä	siltikään	R	NFADV
5.3 Humps - kylpyyn	Kertoja	Minä tulen kylpyyn.	kylpyyn	tulen / minä	R	NFS/NFV
5.4 Humps - märiltä	Kertoja	Eivätkä ne tuntuneet märiltä.	märiltä	tuntuneet	NFV + sivupaino	NFV
6.1 Sanni - häntä	Sanni	Houkuttelen häntä (jollain niin herkullisella tuoksulla, että hän haluaa tulla esiin.)	häntä	houkuttelen	NFO	
6.2 Sanni - Elinan	Sanni	Vihdoinkin löysimme Elinan.	Elinan	vihdoinkin / löysimme	R	NFADV / NFV
6.3 Sanni - tanssiaisiin	Prinsessa Kiki	Sinun on tultava tanssiaisiin.	tanssiaisiin	tultava	R	NFV

Käsittelyyn valikoituneille lauseille on yhteistä se, että niissä on siis remaattinen paino (R)¹¹ lauseen loppuosassa (yleensä objektilla tai adverbialilla), vaikka pitäisi olla kapea fokus jollain muulla lauseen osalla, kuten verbillä (NFV), subjektilla (NFS) tai adverbialilla (NFADV). Poikkeuksen tekevät videot 1.4, 5.1 ja 6.1, sillä niissä virheellisesti painotettu sana ei ole koko lauseen lopussa vaan alussa (1.4 *papan*) tai keskellä (5.1 *seisovansa*, 6.1 *häntä*). Kahdessa jälkimmäisessä tapauksessa virheellinen painotus on kuitenkin fraasinsa loppujäsenenä (*unohti seisovansa ja houkuttelen häntä*). Videoiden 1.4 ja 6.1 analyysi kohdistuu poikkeuksellisesti vain lauseiden kahteen ensimmäiseen sanaan, joten siksi niiden osalta oikeaa lausepainoa ei ole voida määritellä (taulukko 2). Videon 1.4 otin mukaan kuriositeettina vertailun vuoksi, sillä siinä lauseen ensimmäisen sanan painotus on kontekstissaan kummallinen. Videossa 5.4 (*Eivätkä ne tuntuneet märiltä.*) huomio kohdistuu viimeiseen sanaan *märiltä*, joka erottuu sivupainollisena. Lauseen varsinainen fokus on verbillä *tuntuneet*. Lauseen edeltävä lause (luku 2.1, esim. 2) huomioden *märiltä* kuitenkin on vanhaa tietoa, jota ei olisi syytä painottaa.

Videoiden valintaperusteena oli myös niiden soveltuvuus koehenkilöiden katsottavaksi. Olennaista oli, että videosta oli mahdollista leikata sopivan lyhyt mutta silti informatiivinen katkelma. Koehenkilöiden tuli pystyä sisäistämään vuorosanaansa edeltävä konteksti (taulukko 3, ”Vasen konteksti”) riittävän hyvin pystyäkseen luontevasti eläytymään tilanteeseen. Sen vuoksi osa katkelmista on varustettu lyhyellä tilannekuvauksella (taulukko 3, ”Koehenkilöille annettu tilanne”). Täydellinen kuvaus tilannekuvauksista ja edeltävistä konteksteista on liitteenä. Videot ovat pituudeltaan 10–25 sekuntia. Sekä A- että B-osion näytteistä on laadittu kummastakin kuusi eri soittolistaa, joissa näytteet on laitettu eri järjestykseen. Sama soittolista on siis osunut 40 koehenkilöstä aina 5–6 henkilölle.

¹¹ Lauseiden remaattinen lausepaino on monissa videoissa tuotettu niin, että lausepainollinen sana erottuu deklinaatiolinjasta korkeampana huippuna. (vrt. luku 2.2). Joissain tapauksissa huippu saattaa olla niin erottuva, että kyseessä voisi olla myös kontrastiivinen paino. Kyseessä on kuitenkin tulkintakysymys, joka ei ole tässä merkittävä. Olennaista on vain se, mikä sana kantaa lausepainoa.

Taulukko 3. Esimerkki koehenkilöille annetuista tilannekuvauksista ja videokatkelmien vuorosanoja edeltävistä konteksteista.

Videon nimi	Koehenkilöille annettu tilanne	Vasen konteksti	Roolihahmo	Äänitettävä lause
1.1 Muru - potkulautaasi	Atte tulee soittamaan Murun ovikelloa.	Atte: Onko Raksu valmis lääkärintarkastukseen? Muru: On se. Mitä polvellesi tapahtui? Atte: Kaaduin potkulaudalla. Muru: Voi ei, mutta...	Muru	Miksi käytät potkulautaasi yhä?
6.2 Sanni - Elinan	Sanni ja ystävät ovat kauan etsineet Elinaa.	Elina: Voi ei! Onpa niin herkullinen tuoksu. Kaikki: Häh? Norsu: Jestas. Mitä tämä on? Sanni: Tuo on kai keijutaikaa. Seurataan sämpylöitä. Katsokaa!	Sanni	Vihdoinkin löysimme Elinan.

Testin B-osassa, jossa koehenkilöt arvioivat puheen luonnollisuutta, on A-osan katkelmien lisäksi viisi lisäkatkelmaa, joiden tarkoitus oli olla intonaation osalta ongelmattomia (taulukko 4). Niistä kolmessa (2.3, 2.4 ja 3.4) on mukana lause, jossa on selkeästi kapea fokus verbillä tai subjektilla eli lausepaino jossain muualla kuin lauseen lopussa. Yhdessä katkelmassa (2.5) on lausepaino viimeisellä sanalla (*pallolla*), ja se on luokiteltu remaattiseksi¹². Lauseen 4.3 lausepaino vaikutti alustavan auditiivisen havainnon perusteella olevan kontekstiin sopivasti verbillä (*pitää*), mutta akustinen analyysi osoitti, että *leimaamisesta*-sanalla on selvä nousu-lasku, joten tämä lause kuuluisi itse asiassa a-osan virheellisiin lauseisiin. Näin ollen B-osan testissä oli 19 lausepainoltaan virheellistä ja 4 virheetöntä tapausta.

Taulukko 4. Testin B-osan lisävideot.

Videon nro	Tarkkailtava roolihahmo	Vertailulause	Painotettu sana	Painotus
2.3	Simo	Enkö minä olekin ihan kuin isä.	isä	NFV
2.4	Jaska	Haa, minä löysin sinut.	löysin	NFV
2.5	Viljami	Voimmehan me leikkiä myös ööö pallolla.	pallolla	R
3.4	Lauran pikkuveli	Miau sai keksejä.	Miau	NFS
4.3	Kertoja	Pipsa pitää leimaamisesta.	leimaamisesta	R

Tv-ohjelmien ongelmalauseita olen päättänyt nimittämään *lauseiksi*. Fonetiikassa on monia tapoja, kuinka puhetta jaotellaan analysoitaviksi yksiköiksi. Lause on itse asiassa kirjoitettuun kieleen liitetty termi, ja puhutusta kielestä puhuttaessa käytetään toisia termejä kuten *ilmaus*, *lausuma*, *rytmijakso*, *fraasi* ja *fraasijakso*. Nämä eri termit määrittävät kukin omien foneettisten perus-

¹² Tässä on kyse lauseesta, jossa remaattinen paino on kontekstiin sopiva, eli tarkoite *pallo* on kuulijalle uutta tietoa.

teidensa mukaan. (Iivonen 1987: 225–226.) Tässä tutkielmassa en ole kuitenkaan lähtenyt analysoimaan lauseita tarkoituksena löytää sopiva niitä kuvaava foneettinen termi. Kaikki koehenkilöiden esittämät vuorosanat ovat syntaktisesti lauseita, joten siksi lause on tässä riittävän tarkka termi. Lauseista puhuessani mainitsen ensin videon numeron ja sitten koko lauseen, esim. 1.1 *Miksi käytät potkulautaaasi yhä?*

3.2 Koehenkilöt

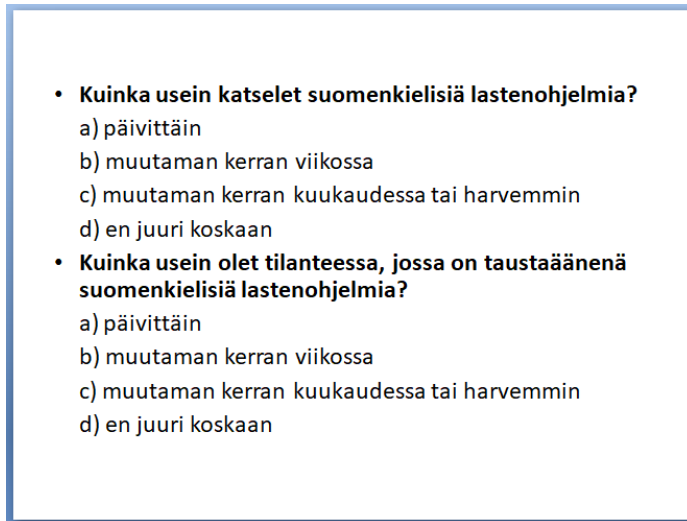
Koehenkilöitä tässä tutkimuksessa on 40. Kaikkien äidinkieli on suomi. Taustatietoina koehenkilöiltä on pyydetty ikä, sukupuoli, koulutustausta ja arvio siitä, kuinka paljon he ovat teemisissä suomenkielisten lastenohjelmien kanssa (kuvat 11 ja 12). Koehenkilöiden ikä- ja sukupuoli-jakauma on tasainen jakautuen neljään profiiliin: yli 30-vuotiaita naisia 10 henkilöä, yli 30-vuotiaita miehiä 9, alle 30-vuotiaita naisia 10 ja alle 30-vuotiaita miehiä 11. Jatkossa koehenkilöt on identifioitu niin, että ensin on koehenkilön numero, sitten sukupuoli (N tai M) ja lopuksi ikähaarukka, esim. 9 N30–39.

Taustatiedot

- Sukupuoli: mies, nainen, muu, en halua sanoa
- Ikä: 15-29, 30-39, 40-49, 50-59, 60-69, 70-79
- Koulutus:

Perusaste
 Keskiaste
 Alempi korkea-aste
 Alempi korkeakouluaste
 Ylempi korkeakouluaste
 Tutkijakoulutusaste

Kuva 11. Koehenkilöiden taustatietojen kysymyksiä.

- **Kuinka usein katselet suomenkielisiä lastenohjelmia?**
 - a) päivittäin
 - b) muutaman kerran viikossa
 - c) muutaman kerran kuukaudessa tai harvemmin
 - d) en juuri koskaan
- **Kuinka usein olet tilanteessa, jossa on taustääänenä suomenkielisiä lastenohjelmia?**
 - a) päivittäin
 - b) muutaman kerran viikossa
 - c) muutaman kerran kuukaudessa tai harvemmin
 - d) en juuri koskaan

Kuva 12. Koehenkilöiden taustatietojen kysymyksiä.

Lapsia koehenkilöinä ei ole, sillä tutkimuksissa on osoitettu, että lasten kyky käyttää prosodiikkaa kehittyy vähitellen. Esimerkiksi 5–8-vuotiailla tapahtuu paljon kehitystä mm., kontrastiivisen fokuksen tuottamisessa, ja eräiden muiden intonaation funktioiden käyttö ja tuottaminen jatkaa kehittymistään vielä 11–13-vuotiaaksi asti (Wells & Peppé & Goulondris 2004: 773–773). Lapset olisivat siis kielellisesti melko heterogeeninen koehenkilöryhmä. Myös lasten keskittymiskyvyssä ja tehtävänannon ymmärtämisessä olisi varmasti ollut paljon variaatiota. Aikuisia tai lähes aikuisia koehenkilöitä käyttämällä pystyin siis vakioimaan joitain muuttujia. Nuorimmat koehenkilöt ovat lukiolaisia, joiden kielenkehityksen tason rinnastan tässä aikuisiin.

3.3 Menetelmä: lausepainovertailu

A-osan lauseet on analysoitu Praat-ohjelmalla. Tv-ohjelmien alkuperäisistä lauseista (taulukko 5, henkilö nro 0) on määritelty ensin perustaajuuden keskiarvo eli keskitaajuus ja korkein taajuus. Sen jälkeen on nimetty sana¹³ (tai sanat), jonka kohdalle korkein taajuus osuu. Jos korkeimman taajuusarvon saanut sana (video 2.1 *minäkin*) ei ole sama kuin (taulukon 2 mukainen) alkuperäinen painotettu sana (*leijaa*), sen taajuusarvo on myös määritelty. Tämän lisäksi on vielä tarvittaessa määritelty kontekstin perusteella painotettavan sanan taajuus (video 1.1 *käytät*). Koehenkilöiden tuottamista lauseista on määritelty ensin samat asiat eli keskitaajuus ja korkein taajuus. Jos tv:n alkuperäislauseen painotettu sana ei ole koehenkilöltä saanut korkeinta taajuusarvoa, sen sanan taajuus

¹³ Oletuksena on, että taajuushuippu (paino) sanassa osuu ensimmäiselle tavulle. Jos korkein taajuus kuitenkin osuu muulle kuin ensimmäiselle tavulle, tämä tavu on merkitty alleviivauksella.

on määritelty seuraavaksi (video 1.1 *potkulautaasi*). Tämän jälkeen on vielä tarvittaessa määritelty koehenkilön painottaman sanan taajuus (video 1.3 *osua*) ja lausekohtaisesti vertailtavuuden parantamiseksi joidenkin muiden sanojen taajuus (video 1.1 *miksi*).

Taulukko 5. Esimerkki aineiston lauseiden akustisesta analyysistä.

Henkilö	Videon nimi	Painotettu sana	Keski-taajuus (Hz)	Korkein taajuus (Hz)	Korkeimman taajuuden sana	Taajuus, alkuperäinen painotettu sana	Alkuperäinen painotettu sana	Taajuus, kontekstin perusteella painotettava sana	Kontekstin perusteella painotettava sana	Taajuus, ongelma-sana 1	Ongelma-sana 1
	1.1 Muru - potkulau- 0 taasi	potku- lautaasi	254.540282	414.83844	potku- lautaasi			215.3144219	käytät		
	2.1 Simo - 0 leijaa	leijaa	255.380036	273.37018	minäkin	248.2057697	leijaa				
1 N60-69	1.1 Muru - potkulau- taasi	käytät	230.490181	384.57521	käytät	169.96151	potku- lautaasi			313.143563	miksi
2 N50-59	1.3 Muru - palloon	osua	186.40334	317.04834	hauska	148.6816129	palloon			232.883298	osua

Kuten edellä (luvussa 2.2) todettiin, perustaajuus ei ole suoraan verrannollinen intonaation kanssa. Siksi korkeimman taajuusarvon saava sana ei automaattisesti ole lausepainoa kantava sana. Puhunnoksen alussa esiintyy yleisesti intensiteetin ja sävelkorkeuden huippu (esim. taulukko 5, video 2.1 *minäkin*), eikä remaattinen paino aina ole tunnusmerkkinen (esim. video 2.1 *leijaa*). Näillä perusteella siis monet lauseen alussa olevat korkeimman taajuusarvon sanat on voitu määritellä painottamattomiksi. Joskus on ollut myös tarpeen kyseenalaistaa Praatin tekemiä taajuusmittauksia. Esimerkiksi viheltävä s-äänne on joskus saattanut aiheuttaa taajuuspiikin, tai joskus lauseen loppua kohden ääni on muuttunut niin narisevaksi, että taajuuskäyrää ei ole piirtynyt.

Taajuusmittaukset on tehty manuaalisesti eli ei skriptin avulla, jotta mahdollisia virhemittauksia olisi mahdollisimman vähän. Joidenkin tv:n alkuperäisäänien taustalla on musiikkia, mikä on joskus esimerkiksi klusiilien kohdalla aiheuttanut matalia taajuusarvoja. Manuaalisen mit-taustavan vuoksi sanojen ja tavujen rajojen määrittely on ollut likimääräistä, mutta tässä analyysissä se on kuitenkin riittävä menettelytapa, koska kiinnostuksen kohdalla on lausepaino eikä minkään äänteen ominaisuudet tai muut mikroprosodiikan osa-alueet.

Koska lauseessa on yleensä yksi lausepainoa kantava sana, olen sekä akustisen että audiitiivisen analyysin perusteella määritellyt jokaisen koehenkilölauseen osalta yhden lausepainoa kan-tavan sanan (taulukko 6, ”Painotettu sana”). Muutaman puhujan intonaatio on ollut niin tasaista, että joidenkin lauseiden kohdalla lausepaino on määrytynyt remaattisella perusteella, eli lauseen vii-meinen sana on saanut remaattisen painon. Tämän jälkeen olen vielä luokitellut jokaisen koe-

henkilölauseen sen mukaan, onko lausepaino kontekstiin sopiva (”Sopiva”), kontekstiin sopimaton samasta syystä kuin tv:n alkuperäislause (”Sopimaton, tv”) tai kontekstiin sopimaton muusta syystä (”Sopimaton, muu syy”). Viimeksi mainitussa tapauksessa lausepaino asettuu virheellisesti jollekin muulle sanalle. Esimerkiksi videon 5.1 lauseessa *Joskus Humps unohti seisovansa erikoisportaallaan* koehenkilö painottanut virheellisesti *erikoisportaallaan*-sanaa ja tv-hahmo *seisovansa*-sanaa.

Taulukko 6. Esimerkki aineiston koehenkilölauseiden auditiivisesta analyysistä ja suhteesta kontekstiin.

Henkilön nro	Videon nimi	Sopivuus kontekstiin	Painotettu sana	Keskitaajuus (Hz)	Korkein taajuus (Hz)	Korkeimman taajuden sana
10 N30-39	1.4 Muru - papan	Sopiva	synttärät	237.9641399	311.6450848	papan
10 N30-39	2.2 Simo - kuin isä	Sopimaton, tv	isä	239.2153065	318.8040599	yhtä
10 N30-39	5.1 Humps - seisovansa	Sopimaton, muu syy	erikois-portaallaan	199.9469916	266.9469928	erikois-portaallaan

Se, kuinka usein Praatin mittaama korkein taajuus osuu varsinaiselle lausepainoa kantavalle sanalle, vaihtelee lausekohtaisesti (taulukko 7, = korkein taajuus ja lausepaino osuvat samalle sanalle, ≠ korkein taajuus ja lausepaino eivät osu samalle sanalle). Esimerkiksi lauseen 5.4 *Eivätkä ne tuntuneet märiltä* 41 versiosta 90,2 %:ssa fokusoitu verbi *tuntuneet* on myös taajuudeltaan korkein. Lauseessa 4.1 *Pipsa ja Jyri pitävät ankkojen ruokkimisesta* lausepaino on monella koehenkilöllä sanalla *ankkojen* tai *pitävät*, mutta korkein taajuus osuu 78 %:ssa tapauksista – deklinaatiolinjalle tyypillisesti – lauseen alkuun eli sanalle *Pipsa*.

Taulukko 7. Praatin mittaama korkein taajuus vs. auditiivinen havainto lausepainosta.

	Korkein taajuus = lausepaino		Korkein taajuus ≠ lausepaino		Yhteensä	Yhteensä %
Video	lukumäärä	%	lukumäärä	%		
1.1 Muru - potkulautaasi	16	39.0 %	25	61.0 %	41	100.0 %
1.2 Muru - johtolanka	29	70.7 %	12	29.3 %	41	100.0 %
1.3 Muru - palloon	18	43.9 %	23	56.1 %	41	100.0 %
1.4 Muru - papan	13	31.7 %	28	68.3 %	41	100.0 %
2.1 Simo - leijaa	25	61.0 %	16	39.0 %	41	100.0 %
2.2 Simo - kuin isä	17	41.5 %	24	58.5 %	41	100.0 %
3.1 Laura - hampaasi	38	92.7 %	3	7.3 %	41	100.0 %
3.2 Laura - uida	24	58.5 %	17	41.5 %	41	100.0 %
3.3 Laura - sen	36	87.8 %	5	12.2 %	41	100.0 %
4.1 Pipsa - ankkujen	9	22.0 %	32	78.0 %	41	100.0 %
4.2 Pipsa - sorkillaan	36	87.8 %	5	12.2 %	41	100.0 %
5.1 Humps - seisovansa	11	26.8 %	30	73.2 %	41	100.0 %
5.2 Humps - pikkuleipiä	33	80.5 %	8	19.5 %	41	100.0 %
5.3 Humps - kylpyyn	28	68.3 %	13	31.7 %	41	100.0 %
5.4 Humps - märiltä	37	90.2 %	4	9.8 %	41	100.0 %
6.1 Sanni - häntä	40	97.6 %	1	2.4 %	41	100.0 %
6.2 Sanni - Elinan	27	65.9 %	14	34.1 %	41	100.0 %
6.3 Sanni - tanssiaisiin	28	68.3 %	13	31.7 %	41	100.0 %
Kaikki yhteensä	465	63.0 %	273	37.0 %	738	100.0 %

3.4 Menetelmä: arviot puheen luonnollisuudesta

B-osan aineisto (monivalintavastaukset sekä mahdolliset perustelut) on koodattu itsenäisenä, A-osasta riippumattomana kokonaisuutena. Monivalintavastaukset (KYLÄ, EI, EOS) on taulukoitu lause- ja koehenkilökohtaisesti, jotta niistä saadaan numeerista tietoa. Mahdolliset perustelut on litteroitu hieman tiivistäen, eli niistä on karsittu puhutulle kielelle tyypillistä redundanttia ainesta kuten toistoa ja sanahakua. Seuraavaksi perustelut on luokiteltu kolmiportaisesti: osuva, sinnepäin, aavistus. Luokkaan *osuva* kuuluvissa perusteluissa koehenkilö on arvioinut lauseen epäluonnolliseksi juuri väärän painotuksen vuoksi ja on osannut nimetä ongelmallisen sanan (esim. 12). Luokituksen *sinnepäin* ovat puolestaan saaneet sellaiset perustelut, joissa koehenkilö ilmaisee ongelman olevan lauseen sävelkulussa tai intonaatiossa mutta ei tarkemmin paikallista ongelmaa (esim. 13). Lisäksi tähän kategoriaan kuuluvat perustelut, joissa puhutaan väärästä painotuksesta mutta paikallistetaan se väärin (esim. 14), tai perustelut, joissa vain paikallistetaan oikea sana (esim. 15).

- (12) Tässäkin menee painotus väärin. "Sinä" pitäisi olla se painotettu sana. (8 N40-49, 3.1¹⁴)
- (13) Omituinen sävelkulku. Ei korosta, kuten pitäisi. (2 N50-59, 3.1)
- (14) Viimeistä tavua korostetaan luonnottomasti. (2 N50-59, 5.1)
- (15) Hampaasi-sana oli outo. (17 M15-29, 3.1)

Luonnehdinnalla *aavistus* on varustettu sellaiset perustelut, joissa koehenkilön voidaan tulkita viittaavan väärään intonaatioon (esim. 16–18) tai viitataan tai voidaan tulkita viitattavan muihin prosodisiin piirteisiin (esim. 19–21). Kuten siis jo todettu, intonaation havaitseminen on kokonaisvaltaista, ja se syntyy monien eri prosodisten piirteiden yhteisvaikutuksesta. Siksi tämä kolmaskin kategoria on hyvä olla olemassa. Lisäksi täytyy ottaa huomioon, että perustelut ovat ns. maallikko-kieltä. Kielestä on mahdollista tehdä tarkkojakin, tietoisia havaintoja ilman lingvististä koulutusta, mutta maallikoiden metakielellä eli kielen kuvaukseen käytetyllä kielellä on omat erityispiirteensä. Tällaisia ei-lingvistien kielikäsitteitä ja -asenteita tutkitaan kansanlingvistiikassa. (Mielikäinen & Palander 2014: 14; Niedzielski & Preston 2000: 302.)

- (16) Vähän robottimainen. (5 N30-39, 3.1)
- (17) Hyvin monotoninen kertoja. Olisi odottanut, että se oikeasti ihmettelisi. (11 M30-39, 5.4)
- (18) Tämä on paperista luetun kuuloinen. Vähän niin kuin että ne vaan sanotaan, että siinä ei ole sellaista luonnollista. (9 N30-39, 1.4)
- (19) Tyttö venyttelee äänteitä epäluonnollisesti. (2 N50-59, 1.4)
- (20) Rytmi oli jotenkin outo. (5 N30-39, 1.1)
- (21) Se puhui liian hitaasti. (24 N15-29, 6.1)

Intonaatio-ongelmaan viittaaviksi eli *aavistus*-kategoriaan kuuluviksi katson myös sellaiset perustelut, joissa puhutaan innokkuudesta, ylieläytymisestä ja joissa virheellisesti painotettu sana on nimenomaan lauseen viimeisenä (esim. 22–24). Intonaatiolla on nimittäin myös ekspressiivinen funktio, eli sillä voidaan ilmaista puhujan intoa, kiinnostusta tai eläytymistä (Iivonen 1987: 249). Suomen murteiden kansanlingvistisessä tutkimuksessa on havaittu, että murteiden sävelkulun vaihtelut on helppo huomata, mutta kielentäminen vaikeaa (Mielikäinen & Palander 2014: 207). Näistä syistä *aavistus*-kategoria sisältää siis melko monenlaisia perusteluja, ja ehkä myös sellaisia, jotka toisenlaisen tulkinnan perusteella voisi jättää sen ulkopuolelle.

- (22) On tollaista tiettyä tekopirteyttä tässä. (14 M40-49, 5.1)
- (23) Lähinnä toi, miten se sen sanoi, että se oli noin innokas. (12 M40-49, 5.3)
- (24) Mietin, että jos se on kadottanut sen kameran niin, se olisi ollut vähän totisempi. Se tuli vähän yli-iloisesti. (16 M40-49, 1.2)

Kaiken kaikkiaan koehenkilöiden perustelut ovat erittäin kirjavia. Varsinaiseen analyysiin olen poiminut mukaan vain edellä mainitut kriteerit täyttävät perustelut, joita oli yhteensä 143 kap-

¹⁴ Suluissa on ensin koehenkilöön viittaava koodi ja pilkun jälkeen kyseisen videon numero.

paletta 321 perustelun kokonaismäärästä. Tarkastelun ulkopuolelle jätetyissä perusteluissa koehenkilöt kommentoivat mm. lauseen sisältöä (esim. 25), lauserakennetta (esim. 26), hahmon persoonaa (esim. 27), hahmon äänensävyä (esim. 28) ja puheen ulkopuolisia asioita (esim. 29). Ne eivät kuitenkaan ole tutkimuskysymyksen kannalta olennaista tietoa.

- (25) Lastentarha-sanankäyttö häiritsi. (7 N40-49, 3.1)
- (26) Tyttö söpöstelee liikaa. Lauserakenne luonnoton, eli possessiivisuffiksin käyttö. (2 N50-59, 1.1)
- (27) Toi kuulostaa paljon nuoremmalta to Luran pikkuveli kuin miltä näyttää. (35 M15-29, 3.4)
- (28) Se kuulosti vähän lassyttämiseltä välillä. Se äänensävy oli sellainen, mikä kiinnitti. (35 M15-29, 5.2)
- (29) Muuten puhe oli luontevaa, mutta nauru ei ollut. (4 N60-69, 3.2)

Luokittelussa on kautta linjan tullut ottaa huomioon perustelujen kansanlingvistinen luonne. Maallikoiden metakielessä esiintyy sekä kielitieteellisiä termejä että arkikielistä sanastoa. Osa kielitieteen termeistä on tuttuja koulusta, kun taas osalle ilmiöistä ei ole tiedossa mitään nimitystä, joten silloin käyttöön otetaan arkikieliset kuvaukset. Suomen murteiden kansanlingvistiksessä tutkimuksessa on havaittu, että murteiden sävelkulun vaihtelut on helppo huomata, mutta kielentäminen vaikeaa. (Mielikäinen & Palander 2014: 112, 207.)

4 ANALYYSI

4.1 Lausepainovertailu

Koehenkilöiden esittämien lauseiden tarkastelussa keskeistä on niiden vertaaminen tv:n alkuperäislauseisiin. Koska koehenkilöt esittävät vuorosanansa spontaanisti reaktiona videon edeltäviin tapahtumiin, niiden voisi olettaa edustavan luonnollista kieltä. Tässä analyysissä luon katsauksen kokonaisuuteen selvittämällä, kuinka usein koehenkilöiden lausepainotus eroaa tv:n alkuperäisestä, sekä pohdin erityyppisten tapausten lausepainon taustatekijöitä.

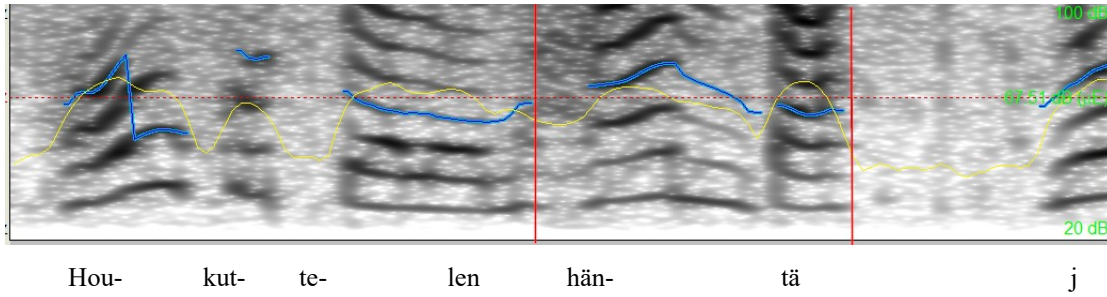
Vertailtaessa koehenkilöiden esittämiä lauseita tv:n alkuperäisiin (taulukko 8) huomataan lähes kaikkien koehenkilöiden olevan yksimielisiä lausepainosta seitsemässä lauseessa. Näissä lauseissa siis yli 95 % koehenkilöistä ääntää lauseen kontekstiin sopivasti eli eri tavalla kuin tv-hahmo. Näiden joukossa on kolme neljästä luvussa 3.1 kuvaillusta poikkeustapauksesta (merkitty taulukossa *-symbolilla), jossa ongelmallinen lausepaino ei ole remaattinen. Lauseessa 1.4 *Ei, papan synttärit on huomenna* analyysi kohdistuu sanojen *papan* ja *synttärit* keskinäiseen painotukseen. Tv-hahmo painottaa sanaa *papan*, mutta kaikki koehenkilöt sanaa *synttärit*. Kontekstin perustella (koehenkilön saama tilannekuvaus: ”Muru on harjoitellut esittämään kappaleen sellolla pappansa synttäreillä.”) sana *papan* on vanhaa tietoa, jota ei ole syytä painottaa. Näin ollen voidaan sanoa, että koehenkilöiden kieli on tässä tilanteeseen sopivampaa kuin tv-hahmon.

Taulukko 8. Koehenkilöiden esittämien lauseiden lausepaino suhteessa tv:n alkuperäisiin lauseisiin.

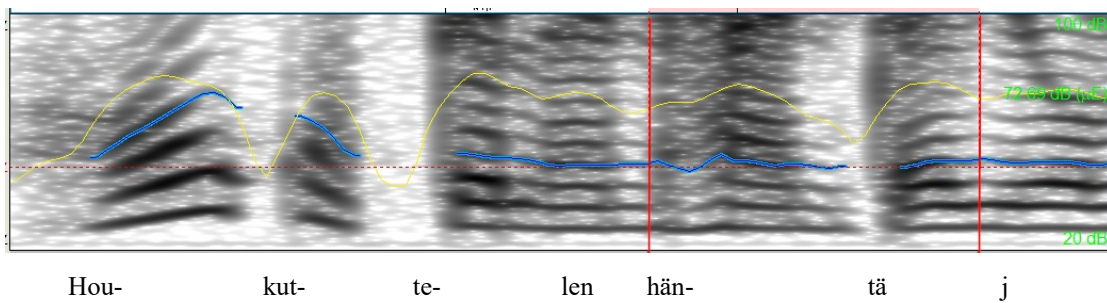
	Video	Sopimaton muu syy	Sopimaton tv	Sopiva	Sopimaton muu syy	Sopimaton tv	Sopiva		
1	1.4 Muru - papan *			40			100.0 %	40	100 %
2	6.3 Sanni - tanssiaisiiin			40			100.0 %	40	100 %
3	6.1 Sanni - häntä *			40			100.0 %	40	100 %
4	5.4 Humps - märeiltä *		1	39		2.5 %	97.5 %	40	100 %
5	1.3 Muru - palloon		1	39		2.5 %	97.5 %	40	100 %
6	1.2 Muru - johtolanka		2	38		5.0 %	95.0 %	40	100 %
7	3.1 Laura - hampaasi	1	1	38	2.5 %	2.5 %	95.0 %	40	100 %
8	4.2 Pipsa - sorkillaan		3	37		7.5 %	92.5 %	40	100 %
9	3.2 Laura - uida		3	37		7.5 %	92.5 %	40	100 %
10	3.3 Laura - sen		3	37		7.5 %	92.5 %	40	100 %
11	5.2 Humps - pikkuleipiä		4	36		10.0 %	90.0 %	40	100 %
12	5.3 Humps - kylpyyn		5	35		12.5 %	87.5 %	40	100 %
13	2.2 Simo - kuin isä		7	33		17.5 %	82.5 %	40	100 %
14	2.1 Simo - leijaa		22	18		55.0 %	45.0 %	40	100 %
15	1.1 Muru - potkulautaasi	8	16	16	20.0 %	40.0 %	40.0 %	40	100 %
16	5.1 Humps - seisovansa *	18	7	15	45.0 %	17.5 %	37.5 %	40	100 %
17	4.1 Pipsa - ankojen	1	30	9	2.5 %	75.0 %	22.5 %	40	100 %
18	6.2 Sanni - Elinan		36	4		90.0 %	10.0 %	40	100 %
	Kaikki yhteensä	28	141	551	3.89 %	19.58 %	76.5 %	720	100 %

Myös lauseen 6.1 *Houkuttelen häntä jollain niin herkullisella tuoksulla, että hän haluaa tulla esiin* analyysi kohdistuu poikkeuksellisesti vain kahden ensimmäisen sanan painotussuhteeseen. Tv-hahmon sanan *häntä* ääntämisestä (kuva 13) erottuu painotusta osoittava nousu-lasku-intonaatio, ja lisäksi sana on kestoaltaan melko pitkä, koska tv-hahmo esittää lauseen hitaalla tempolla¹⁵. Tyypillisesti pronominit edustavat tuttua tietoa eli ovat painottomia (Shore 2008: 29), mutta tässä siis pronomini painottuu sekä sävelkulun että keston avulla. Tv-hahmolla näiden kahden sanan *houkuttelen häntä* kesto on noin 1.202661 sekuntia, kun taas koehenkilöillä keskimäärin 0,8–0,9 sekuntia. Tv-hahmon ilmauksessa *häntä*-sanaa näyttää lisäksi tuovan esille se, että sanan jälkeen on noin 0,289764 sekunnin tauko ennen seuraavaa sanaa *jollain*. Koehenkilöillä (kuva 14) *jollain* seuraa niin välittömästi *häntä*-sanaa, että akustisessa analyysissä näiden sanojen rajan erottaminen on ollut tarkkaa työtä. Koehenkilöiden esityksissä *häntä*-sana ei korostu kummallakaan tavalla.

¹⁵ Testin B-osan kommentaasta käy ilmi, että koehenkilöt ovat kiinnittäneet huomiota tämän lauseen hitaaseen puhetempoon. (ks. luku 4.2)

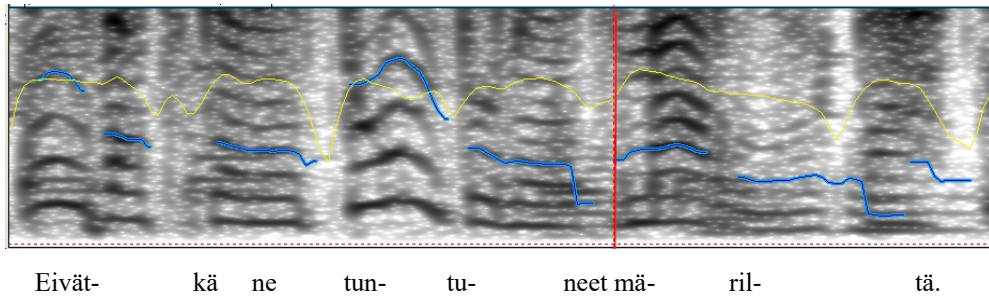

Kuva 13. Perustaajuuskäyrä: ”Houkuttelen häntä j...” (alkuperäinen tv-hahmo). Häntä-sana on punaisten viivojen välissä.

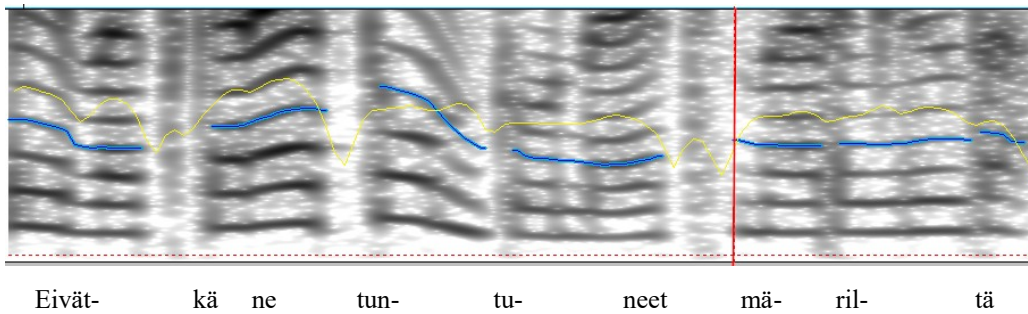

Kuva 14. Perustaajuuskäyrä: ”Houkuttelen häntä j...” (4 N60-69). Häntä-sana on punaisten viivojen välissä.

Kolmas edellä mainituista poikkeustapauksista on 5.4 *Eivätkä ne tuntuneet märiltä*. Siinä tv-hahmo fokusoi verbin *tuntuneet*, mutta akustinen analyysi kertoo sanan *märiltä* kohdalla olevan nousu-lasku, joka on myös auditiivisesti havaittavissa (kuva 15). Kontekstin perusteella *märiltä* on vanhaa tietoa, jota ei ole syytä painottaa. Koehenkilöistä 97,5 % esittää tämän lauseen *märiltä*-sanaa painottamatta eli deklinaatiolinjan lopussa ei erotu huippua (kuva 16). Yksi koehenkilö (32 M15–29) tosin esittää lauseen tv-hahmon tapaisesti. Jos virhemarginaalina pidetään viittä prosenttia, mikä tarkoittaa 40 koehenkilön määrässä kahta koehenkilöä, tämän lauseen osalta voidaan todeta koehenkilöiden olevan yhtä mieltä siitä, että *märiltä*-sanaa ei tule painottaa.

Kuva 15. Perustaajuuskäyrä: ”Eivätkä ne tuntuneet märiltä.” (alkuperäinen tv-hahmo) Märiltä-sananku alku on merkitty punaisella viivalla.

Kuva 16. Perustaajuuskäyrä: ”Eivätkä ne tuntuneet märiltä.” (28 N15-29) Märiltä-sananku alku on merkitty punaisella viivalla.

Tämä lause on hyvä esimerkki akustisen analyysin rajoituksista sekä akustisen ja auditiivisen havainnoinnin yhteispeleistä. Numeerisesti alkuperäisessä lauseessa painotuksen saava *märiltä* ei näytä painotetulta, sillä se on taajuudeltaan aavistuksen verran keskitaajuutta alempana (taulukko 9, henkilö numero 0). Lisäksi painotuksen tuottotapa nousu-lasku ei tule esiin, jos sanasta annetaan vain yksi taajuusarvo. Koehenkilöiden vastaaviin lukuihin vertaamalla huomataan, että koehenkilöiden *märiltä*-sana on huomattavasti keskitaajuutta alempana, mikä vahvistaa havaintoa huiputtomasta deklinaatiolinjasta.

Taulukko 9. Lauseen 5.4 *Eivätkä ne tuntuneet märiltä* akustista analyysyä.

Henkilö	Videon nimi	Painotettu sana	Keskitaajuus	Korkeimman sanan taajuus	Korkeimman taajuuden sana	Alkuperäisen painotetun sanan taajuus	Alkuperäinen painotettu sana
0	5.4 Humps - märiltä	märiltä (sivupaino)	203.7786877	394.5213015	tuntuneet	202.3530679	märiltä
1 N60-69	5.4 Humps - märiltä	tuntuneet	200.2312179	354.1662743	tuntuneet	129.2209382	märiltä
16 M40-49	5.4 Humps - märiltä	tuntuneet	94.06615964	138.5261125	tuntuneet	72.90848953	märiltä

Virheellisen remaattisen painon tv-ohjelmissa saavista lauseista (taulukko 8, ei *-merkintää) 10 saa yli 80 prosentilta koehenkilöistä kontekstiin sopivan lausepainon. Täydellisen yksimielisesti koehenkilöt välttävät tv-hahmon käyttämää lausepainoa lauseen 6.3 *Sinun on tultava tanssiaisiin* kohdalla. Tv-hahmo painottaa sanaa *tanssiaisiin*, joka kuitenkin kontekstin perusteella on vanhaa tietoa. Koehenkilöistä 95 % painottaa sanaa *tultava* ja kaksi sanaa *on*, mikä myös sopii kontekstiin, eli näin ollen kaikki koehenkilöt sijoittavat lausepainon kontekstiin sopivaksi. Tässä videossa sanan *tanssiaisiin* asema vanhana tietona tulee varsin selvästi esiin, sillä tanssiaisista puhuu kaksi eri roolihahmoa juuri edeltävissä vuorosanoissa.

Selkeä konteksti saattaa olla myös seuraavaksi eniten kontekstiin sopivia lausepainoja saavien lauseiden (1.3, 1.2, 3.1, 4.2 ja 3.3) taustalla. Esimerkiksi lausetta 1.3 *Minusta on hauska osua palloon* edeltävä vuorosana *Sinun kuuluu yrittää ’väistää palloa* sekä videossa esiintyvä polttopallotilanne osoittavat selkeästi pallon olevan vanhaa, ei-painotettavaa tietoa. Myös kyseisissä muissa lauseissa tv-hahmojen virheellisesti painottamaa sanaa on käytetty sellaisenaan (tai johdoksena¹⁶) edellisessä vuorosanassa. Lisäksi kaikissa lauseissa oikea lausepainotus on selkeästi kontrastiivinen: 1.2 *Minulla ’on johtolanka./’Minulla on johtolanka.* 1.3 *Minusta on hauska ’osua palloon.* 3.1 *Harjaatko ’sinä aina hampaasi.* 3.3 *Enhän ’minä osaa uida./Enhän minä ’osaa uida.* 4.2 *’Pipsakin haluaa maalata sorkillaan.* Kontrastiivisen painotuksen tuottaminen on edellyttänyt koehenkilöiltä kontekstin hahmotusta, jotta he ovat voineet ratkaista, mille lauseen osalle kuuluu prominenssi ja mitä pitäisi asettaa taustatiedoksi.

Samalla tavalla, kielellisen ensimmäinnän kautta konteksti välittyy myös lauseiden 5.3, 2.2, 1.1 ja 4.1 kohdalla. Niiden lausepainoissa on kuitenkin enemmän hajontaa. Näin ollen itse videossa

¹⁶ Lausetta *Enhän minä osaa uida* edeltävässä vuorosanassa sanotaan: ”Nyt voit jatkaa uimista.”, eli kyseessä on johtosuhde: uida – uiminen.

tai sitä ennen annetussa tilannekuvauksessa on saattanut olla jotain, mikä on johdattanut koehenkilöitä pois luonnollisesta lausepainosta. Koska koehenkilöt ovat testitilanteessa esittäneet lauseet vain kerran, lapsusten mahdollisuuskin on otettava huomioon.

Lause 1.1 *Miksi käytät potkulautaasi yhä* vaikuttaa lausepainon ja kontekstin osalta hyvin selkeältä tapaukselta. Sana *potkulautaasi* on samaviitteinen uudelleenmaininta, ja lause on lyhyt, joten sen pystyy esittämään yhdellä hengenvedolla ja lukemaan yhdellä vilkaisulla. Lisäksi videossa Atella on potkulautailuun tarvittavat varusteet (potkulauta, kypärä, polvi- ja kyynärsuojat) mukana. Luontevan lausepainon (fokus sanalla *käytät*) esittää kuitenkin vain 40 % koehenkilöistä. Tähän saattaa olla vaikutusta videon kestolla, sillä koko video on vain 10 sekunnin mittainen, ja siitä potkulautaa käsittelee vain viimeiset kuusi sekuntia. Näin esitettävä lause tulee koehenkilöille aika pian. 20 % koehenkilöistä on painottanut sanaa *yhä*, jota en myöskään ole hyväksynyt sopivana lausepainona¹⁷.

Oma vaikutuksensa kontekstin hahmottamiseen saattaa olla myös sillä, missä määrin koehenkilöt osaavat tunnistaa esitettävän lauseen yhteyden edelliseen kontekstiin. Lauseen 4.1 *Pipsa ja Jyri pitävät ankojen ruokkimisesta* vain 22,5 % koehenkilöistä esittää kontekstiin sopivasti eli painottaa sanaa *pitävät*. Lause on kertojan vuorosana, ja sitä edeltää äitipossun sanat: ”Eipä hättä. Mennään ruokkimaan ankoja.” Saattaa olla, että koehenkilöt eivät ole tässä sisäistäneet, millä tavoin kertojan vuorosana liittyy äitipossun sanoihin, mikä on tuottanut remaattisen lausepainon (ks. myös luku 4.2).

Hankalasti hahmotettava konteksti lienee myös lauseen 5.1 *Joskus Humps unohti seisovansa erikoisportaallaan* lausepainojen hajonnan taustalla. Taustatietona koehenkilölle kertotaan Humpsin pesevän käsiä. Videon aluksi Humps seisoo erikoisportaallaan ja kertoja sanoo: ”Humps oli tarpeeksi pitkä ylettyäkseen altaaseen yksin, kun hän seiso i erikoisportaallaan.” Seuraavaksi Humps horjahtaa erikoisportaalta, ja äiti sanoo: ”Ole varovainen.” Vanhaa tietoa on siis Humps, seisominen ja erikoisporras. Näin ollen lausepainon olisi luontevaa sijoittua sanalle *unohti*, sillä unohtaminen on myös syynä horjahtamiselle. Kuitenkin 17,5 % koehenkilöistä painottaa tv:n kertojan tavoin sanaa *seisovansa*. 37,5 % esittää lauseen luontevalla lausepainolla, mutta lähes puolet eli 45 % painottaakin sanaa *erikoisportaallaan*. Erikoisporras on siis tuttua tietoa sekä kertojan maininnan että visuaalisen informaation perusteella, joten se on saanut lausepainon luultavasti sijaintinsa perusteella. Eli jos koehenkilö ei ole hahmottanut *unohti*-sanana merkitystä tapahtumaketjussa, hän on päätenyt esittämään lauseen neutraalilla remaattisella painotuksella.

¹⁷ *Yhä*-sanana painotus voisi olla mahdollinen sellaisessa tapauksessa, jossa *käytät*-sanalla on fokus: *Miksi ”käytät potkulautaasi yhä”*

Lauseet 2.1 *Minäkin osaan nyt lennättää leijaa* ja 6.2 *Vihdoinkin löysimme Elinan* osoittautuivat analyysissä samantyyppisiksi tapauksiksi. Tv-hahmojen esittämille lausepainoille on yhteistä se, että molemmissa on remaattinen paino tuotettuna selkeällä viimeisen sanan nousu-lasku-huipulla. Tv-hahmon esittämän *leijaa*-sanon ensimmäisen tavun taajuuden vaihteluväli on 219.362783–248.161016 Hz ja *Elinan*-sanon 235.799558–330.700328 Hz. Koehenkilöiden esittämissä lauseissa kyseisen tavun vaihteluväli vaihtelee paljon. Joillain koehenkilöillä on vain lievä deklinaatiolinjan huippu, kun taas muutama yltää melkein tv-hahmon vaihtelulaajuuteen. Nyt herääkin kysymys siitä, missä määrin painon voimakkuuserot tulisi ottaa huomioon. Milloin voimakas deklinaatiolinjan huippu tuottaa tulkinnan kontrastiivisesta painosta ja milloin remaattisesta? Onko remaattisella painolla aste-eroja? Onko suurella nousu-huippu-vaihtelulla tuotettu lausepaino sopimattomampi kontekstiin kuin juuri ja juuri auditiivisesti erottuvalla? Tällä aineiston analysointitarkkuudella kysymyksiin ei saa vastauksia, joten nyt olenkin luokitellut kaikki jonkinlaisen huipun saavat lauseet kontekstiin sopimattomiksi ja täysin painottomat eli *Elinan*-sanon taustatiedoksi asettavat loput sopiviksi. Heikosti erottuvien huippujen kohdalla luokittelun ratkaisi Praatin mittaamat taajuuslukemat.

Se, että molemmissa lauseissa suurin osa koehenkilöistä ei ole päätenyt kontekstin mukaiseen luonnolliseen lausepainoon, saattaa johtua kontekstista. Molemmat sanat (*leijaa* ja *Elinan*) ovat kontekstin perusteella tuttua tietoa, mutta tämä tieto perustuu molemmissa koehenkilöille annettuun tilannekuvaukseen (2.1: ”Simo haluaisi osata lennättää leijaa niin kuin muutkin.” ja 6.2: ”Sanni ja ystävät ovat jo kauan etsineet Elinaa.”), ja itse videossa tapahtumat jatkuvat annetun taustatiedon pohjalta. On mahdollista, että ne koehenkilöt, jotka ovat sisäistäneet annetun taustatiedon, ovat tuottaneet luonnollisen lausepainon. Varsinkin lauseessa 6.2 koehenkilöt ovat pääsääntöisesti päätyneet kontekstiin sopimattomaan painotukseen. Testin toisessa osassa annetuista kommentteista käy ilmi, että koehenkilöt ovat tämän lauseen osalta tv-hahmon puheen luonnollisuuteen melko tyytyväisiä (7 EI-, 3 EOS- ja 30 KYLLÄ-vastausta). Näin ollen tässä lauseessa tv-hahmon lausepaino osoittautuu koehenkilöiden mukaan melko ongelmattomaksi.

Erilaisten lausepainonratkaisujen ohella aineistosta löytyy myös nousevaa intonaatiota. Nousevaa intonaatiota ei yleensä esiinny suomen kielessä, mutta nykyään se on yleistymässä sekä kysymyksissä että toteamuksissa, varsinkin nuorten keskuudessa (Suomi ym. 2006: 242–244). Tämän tutkimuksen aineistossa on kymmenen lause-esiintymää (esim. 30–37), joissa sävelkulku on selvästi nouseva. Kaikki lauseet ovat neljän nuoren naiskoehenkilön esittämiä. Puolet niistä on kysymyksiä (esim. 30–32) ja puolet toteamuksia (esim. 33–37). Kuusi lauseista on saman koehenkilön (25 N15–29) esittämiä, joten nouseva intonaatio saattaa olla tyypillistä hänen idiolektilleen tai koetilanteen tuottamaa tilanteista variaatiota. Koehenkilöiden lausepainovalintoihin nouseva intonaatio ei ilmei-

sesti ole vaikuttanut ainakaan negatiivisessa mielessä. Kaikki lauseet yhtä (esim. 37) lukuun ottamatta on esitetty kontekstiin sopivasti.

- (30) Harjaatko sinä aina hampaasi? (25 N15–29, 28 N15–29, 29 N15–29)
- (31) Miksi käytät potkulautaasi yhä? (25 N15–29)
- (32) Näkeekö sen? (29 N15–29)
- (33) Minulla on johtolanka. (29 N15–29)
- (34) Pipsakin haluaa maalata sorkillaan. (25 N15–29)
- (35) Joskus Humps unohti seisovansa erikoisportaallaan. (25 N15–29)
- (36) Sinun on tultava tanssiaisiin. (25 N15–29)
- (37) Minäkin osaan nyt lennättää leijaa. (25 N15–29)

4.2 Arviot puheen luonnollisuudesta

Kyselyn B-osassa koehenkilöt katsoivat videonäytteitä ja arvioivat, kuulostaako tietyn hahmon puhe luonnolliselta. Lisäohjeena koehenkilöille tarkennettiin, että luonnollinen tarkoittaa edeltävään tilanteeseen sopivaa ja että puheen sisältöön ei tarvitse kiinnittää huomiota vaan itse kieleen. Ohjeistuksessa ei siis pyydetty tarkkailemaan intonaatiota tai sävelkulkua, koska tällöin koehenkilöitä olisi johdateltu liikaa. Tarkoituksena oli päästä kiinni siihen, onko intonaatio sellainen asia, johon koehenkilöt kiinnittävät huomiota.

Videonäytteistä neljä on lausepainon osalta virheettömiä (taulukko 10, merkitty +-symbolilla), mikä tarkoittaisi 40 koehenkilön osalta 160 KYLLÄ-vastausta (17,4 %). 19 videonäytettä on lausepainon osalta virheellisiä, eli 40 koehenkilön osalta se vastaisi yhteensä 760 EI-vastausta (82,6 %). Koehenkilöiden monivalintavastaukset (kokonaismäärä 920) jakaantuvat niin, että KYLLÄ-vastauksia on 67,3 %, EI-vastauksia 22 % ja EN OSAA SANOA -vastauksia 10,8 % (taulukko 10). Näiden lukemien perusteella näyttää siltä, että koehenkilöt hyväksyvät monia fokukseltaan virheellisiä lauseita luonnollisina ja ovat pääosin tyytyväisiä näytteisiin.

Kun järjestetään B-osan lauseet KYLLÄ-vastausten lukumäärän mukaiseen suuruusjärjestykseen (taulukko 10), käy ilmi, että lausepainoltaan virheettömät lauseet sijoittuvat sijoille 3, 5, 6 ja 15. Sijan 15 lause 3.4 sai viisi sellaista EI-vastausta, joiden perustelu ei koske hahmon puhetta vaan liittyy hahmon uskottavuuteen (esim. *Aikuinen, joka yrittää kuulostaa lapselta*. 1 N60–69, *Kuulostaa ennemminkin naisen ääneltä*. 14 M40–49). Tämä huomioiden voidaan olettaa, että pelkän kielen osalta tämä lause olisi saattanut saada enemmän KYLLÄ-vastauksia. Täytyy kuitenkin muistaa, että kaikkien lauseiden perusteluissa tulee esille asioita, jotka eivät liity intonaatioon, ja lisäksi sellaisten lauseiden arvioiden perusteita on mahdoton tietää, joiden kohdalla koehenkilö ei ole perusteluja antanut. Siksi monivalintavastausten lukumäärien perusteella ei pysty-

tä tekemään kovin suuria johtopäätöksiä siitä, kuinka tyytyväisiä koehenkilöt ovat juuri lauseiden intonaatioon tai puheeseen yleensä. Tähän kysymykseen saadaan paremmin vastauksia koehenkilöiden antamista perusteluista. Toinen monivalintavastausten luotettavuutta heikentävä seikka on se, että tarkkailtavalla hahmolla saattaa olla videokatkelmassa useampi vuorosana¹⁸. Näin ollen monivalintavastaus ei aina välttämättä perustu väärin painotettuun lauseeseen. Myös tästä syystä koehenkilöiden perustelut tarjoavat kohdennetumpaa tietoa ongelmasta.

Taulukko 10. Koehenkilöiden monivalinta-arviot: Kuulostavatko testin B-osan lauseet luonnollisilta?

Video	EI	EOS	KYLLÄ	EI	EOS	KYLLÄ		
1 5.4 Humps - märiltä	4	2	34	10.0 %	5.0 %	85.0 %	40	100.0 %
2 4.1 Pipsa - ankkujen	3	3	34	7.5 %	7.5 %	85.0 %	40	100.0 %
3 2.3 Simo - enkö minä olekin ihan kuin isä +	4	2	34	10.0 %	5.0 %	85.0 %	40	100.0 %
4 2.2 Simo - kuin isä	4	4	32	10.0 %	10.0 %	80.0 %	40	100.0 %
5 2.4 Simo - löysin sinut +	5	4	31	12.5 %	10.0 %	77.5 %	40	100.0 %
6 2.5 Simo - pallolla +	4	5	31	10.0 %	12.5 %	77.5 %	40	100.0 %
7 6.3 Sanni - tanssiaisiin	4	6	30	10.0 %	15.0 %	75.0 %	40	100.0 %
8 6.2 Sanni - Elinan	7	3	30	17.5 %	7.5 %	75.0 %	40	100.0 %
9 4.2 Pipsa - sorkillaan	7	4	29	17.5 %	10.0 %	72.5 %	40	100.0 %
10 3.3 Laura - sen	8	3	29	20.0 %	7.5 %	72.5 %	40	100.0 %
11 1.3 Muru - palloon	9	3	28	22.5 %	7.5 %	70.0 %	40	100.0 %
12 4.3 Pipsa - leimaamisesta	6	6	28	15.0 %	15.0 %	70.0 %	40	100.0 %
13 2.1 Simo - leijaa	10	3	27	25.0 %	7.5 %	67.5 %	40	100.0 %
14 3.2 Laura - uida	8	6	26	20.0 %	15.0 %	65.0 %	40	100.0 %
15 3.4 Laura - keksejä +	10	5	25	25.0 %	12.5 %	62.5 %	40	100.0 %
16 5.1 Humps - seisovansa	13	3	24	32.5 %	7.5 %	60.0 %	40	100.0 %
17 1.2 Muru - johtolanka	12	4	24	30.0 %	10.0 %	60.0 %	40	100.0 %
18 5.2 Humps - pikkuleipiä	13	4	23	32.5 %	10.0 %	57.5 %	40	100.0 %
19 5.3 Humps - kylpyyn	12	6	22	30.0 %	15.0 %	55.0 %	40	100.0 %
20 1.4 Muru - papan	14	5	21	35.0 %	12.5 %	52.5 %	40	100.0 %
21 6.1 Sanni - häntä	14	6	20	35.0 %	15.0 %	50.0 %	40	100.0 %
22 1.1 Muru - potkulautaasi	13	7	20	32.5 %	17.5 %	50.0 %	40	100.0 %
23 3.1 Laura - hampaasi	18	5	17	45.0 %	12.5 %	42.5 %	40	100.0 %
Kaikki yhteensä	202	99	619	22.0 %	10.8 %	67.3 %	920	100.0 %

Jotain suuntaa-antavia päätelmiä monivalintavastauksista voidaan kuitenkin tehdä. Esimerkiksi, kun verrataan vähiten KYLLÄ-vastauksia saaneita lauseita A-osan koehenkilöiden esittämiin vastineisiin, huomataan joitain yhtäläisyyksiä. Esimerkiksi lauseen 6.1 *Houkuttelen häntä jollain niin herkullisella tuoksulla, että hän haluaa tulla esiin* kaikki koehenkilöt lausuvat eri paino-

¹⁸ Eräs videoiden valintakriteeri on ollut niiden soveltuvuus käytettäväksi myös B-osassa. Videoiksi on siis valittu sellaisia, joissa ongelmallisen lauseen esittävällä hahmolla on edeltävässä kontekstissa mahdollisimman vähän vuorosanoja, jotta koehenkilön huomio kiinnittyisi juuri ongelmalauseeseen.

tuksella kuin alkuperäinen, ja puolet koehenkilöistä pitää alkuperäistä jotenkin epäluonnollisena. Samanlaisen yhteys on myös lauseen 1.4 *Papan synttärin on huomenna* kohdalla. Kaikista vähiten KYLLÄ-vastauksia saaneen lauseen 3.1 *Harjaatko sinä aina hampaasi* esittää 95 % koehenkilöistä eri painotuksella kuin alkuperäinen tv-hahmo, joten tässäkin näkyy vahva korrelaatio.

Lause 1.1 *Miksi käytät potkulautaasi yhä* sen sijaan on saanut puolelta koehenkilöistä EI- tai EOS-vastauksen, mutta 15 koehenkilöä silti esittää lauseen samalla painotuksella kuin alkuperäinen. Jos tarkkaillaan yksittäisten koehenkilöiden vastauksia, 9 kyseisen lauseen alkuperäisellä tavalla lausunutta koehenkilöä antaa B-osassa lauseelle KYLLÄ-arvion. Kukaan EI- tai EOS-arvion antaneista ei mainitse intonaatioon viittaavaa perustelua. Tämä saattaisi viitata siihen, että kyseiset koehenkilöt eivät ehkä ole sisäistäneet lauseen kontekstia¹⁹. Kahdella koehenkilöllä (31 M15-29, 32 M15-29) kyseinen lause on ollut kyselyn ensimmäinen lause, mikä myös saattaa olla syynä kontekstin ohittamiselle ja epäluonnolliselle intonaatiolle.

Lause 5.4 *Eivätkä ne tuntuneet märiltä* osoittautuu mielenkiintoiseksi, sillä 85 % koehenkilöistä hyväksyy sen luonnollisena, mutta 97,5 % esittää sen kuitenkin alkuperäisestä poikkeavalla painotuksella. Saattaa olla, että tv-hahmon deklinaatiolinjan *märiltä*-sanon nousu-lasku on fokusoituun *tuntuneet*-sanaan verrattuna niin lievä (vrt. luku 4.1, kuva 15 ja taulukko 9), ettei se ole kiinnittänyt koehenkilöiden huomiota.

Kaikista tyytyväisimpiä koehenkilöt näyttävät olevan lauseeseen 4.1 *Pipsa ja Jyri pitävät ankojen ruokkimisesta*, jonka 85 % koehenkilöistä arvioi luonnolliseksi ja 75 % ääntää samalla painotuksella kuin alkuperäinen. Luvussa 4.1 totesin tämän lauseen olevan kertojan reaktio äiti-possun ankojen ruokkimista käsittelevään puheenvuoroon ja arvelin näiden lauseiden välisen suhteen olleen koehenkilöille hankala hahmottaa. Näin siis B-osan KYLLÄ-vastausten suuri määrä näyttää vahvistavan tuota olettamusta. Toisaalta sora-ääniäkin on. Esimerkiksi eräs EI-arvion antanut (35 M15-29) sanoo perusteluissaan: ”Se on jotenkin itsestään selvä asia, ja se sanoo sen niin perus äänensävyllä.” Jos tv:n kertoja olisikin painottanut sanaa *pitävät*, kuulija olisi ehkä ymmärtänyt paremmin lauseen merkityksen suhteessa äiti-possun sanoihin. Remaattisella painotuksella uusi tieto *pitävät* ei tule tarpeeksi esille, joten lausetta saatetaan pitää itsestäänselvyytenä tai turhana toistona.

Monivalintavastausten osalta ei ole kovin suurta eroa sillä, kuinka paljon koehenkilöt ovat kosketuksissa suomeksi puhuttuihin lasten tv-ohjelmiin. Koehenkilöt ovat taustatietoina ilmoittaneet, kuinka usein katselevat suomenkielisiä lastenohjelmia ja kuinka usein ovat tilanteessa, jossa on taustaaanena suomenkielisiä lastenohjelmia. Molempiin vastattiin asteikolla A–D (luku 3.2, ku-

¹⁹ Luvussa 4.1 todettiin, että kyseinen video oli melko lyhyt, mikä myös saattoi vaikeuttaa kontekstin hahmottamista.

vat 11 ja 12). Koska tutkimuksen otos on niin pieni, koehenkilöt on ryhmitelty lastenohjelmille altistumisen mukaan kahteen katseluryhmään. Ensimmäiseen kuuluu sellaiset, jotka ovat jompaan kumpaan taustatietokysymykseen vastanneet A (päivittäin) tai B (muutaman kerran viikossa). Toiseen katseluryhmään kuuluvat ovat vastanneet molempiin kysymyksiin joko C (muutaman kerran kuukaudessa) tai D (en juuri koskaan). Ensimmäisessä katseluryhmässä on 13 ja toisessa 27 koehenkilöä (taulukko 11). Heidän monivalintavastauksista huomataan, että jälkimmäinen katseluryhmä näyttää suhtautuvan lastenohjelmien kieleen hieman kriittisemmin kuin ensimmäinen, joka siis on enemmän tekemisissä niiden kanssa. Toisessa katseluryhmässä on lähes 6 prosenttiyksikköä enemmän EI-vastauksia ja 3,5 prosenttiyksikköä vähemmän KYLLÄ-vastauksia.

Taulukko 11. Koehenkilöiden katseluryhmät.

Katseluryhmä	EI	EOS	KYLLÄ	
AA, BA, BB, CA, CB, DB (13)	18.06 %	12.37 %	69.57 %	100.00 %
CC, CD, DC, DD (27)	23.83 %	9.98 %	66.18 %	100.00 %
Kaikki yhteensä	21.96 %	10.76 %	67.28 %	100.00 %

Seuraavaksi tarkastelen virheellisesti painotettujen lauseiden perusteluja (taulukko 12). Vastausten perustelu oli koehenkilöille vapaaehtoista, mutta siihen kannustettiin. 920 monivalintavastauksesta 321 (34,9 %) on perusteltu, ja 144 perustelua (15,6 %) on luokiteltu tutkimuksen kannalta relevantiksi. Luokittelukategorioita on siis kolme: osuva, sinnepäin ja aavistus. Luokitusperusteet on selitetty edellä luvussa 3.4. Tämän tutkimuksen kohteena oleva aihe eli intonaatio nousee esiin 79 perustelussa (osuvat 18 ja sinnepäin 61), joten intonaatioon ei siis juuri näytetä kiinnittävän huomiota. Kun joillekin koehenkilöille kerroin kyselyn lopuksi oikean tutkimuskohteen ja näytin jonkin videon uudestaan, he poikkeuksetta huomasivat ilmiön ja sanoivat, etteivät olleet huomanneet ollenkaan kiinnittää huomiota puheen sävelkulkuun. Koehenkilöistä 10 ei antanut yhtään intonaatiota käsittelevää perustelua (osuva tai sinnepäin), ja osuvat kommentit (18 kpl) puolestaan keskittyvät yhdeksälle koehenkilölle niin, että henkilö 8 N40-49 antoi kuusi, 9 N30-39 neljä ja 10 N30-39 kaksi osuvaa kommenttia. Muut kuusi kommenttia jakautuvat kuudelle koehenkilölle. Vähintään yhden sinnepäin-kommentin antoi 27 koehenkilöä.

Taulukko 12. Koehenkilöiden tutkimuksen kannalta relevantit perustelut:
Kuulostavatko testin B-osan lauseet luonnollisilta?

Video	Osuva	Sinnepäin	Aavistus	Osuva	Sinnepäin	Aavistus	Yhteensä	Yhteensä %
1.1 Muru - potkulautaasi		3	6		2.1 %	4.2 %	9	6.3 %
1.2 Muru - johtolanka		5	6		3.5 %	4.2 %	11	7.6 %
1.3 Muru - palloon	1	4	4	0.7 %	2.8 %	2.8 %	9	6.3 %
1.4 Muru - papan		3	6		2.1 %	4.2 %	9	6.3 %
2.1 Simo - leijaa			1			0.7 %	1	0.7 %
2.2 Simo - kuin isä	1	4	1	0.7 %	2.8 %	0.7 %	6	4.2 %
2.3 Simo - enkö minä olekin ihan kuin isä +			1			0.7 %	1	0.7 %
2.4 Simo - löysin sinut +			1			0.7 %	1	0.7 %
2.5 Simo - pallolla +			1			0.7 %	1	0.7 %
3.1 Laura - hampaasi	3	8	5	2.1 %	5.6 %	3.5 %	16	11.1 %
3.2 Laura - uida	3			2.1 %			3	2.1 %
3.3 Laura - sen	2	1	2	1.4 %	0.7 %	1.4 %	5	3.5 %
3.4 Laura - keksejä +		1	1		0.7 %	0.7 %	2	1.4 %
4.1 Pipsa - ankkujen		1	1		0.7 %	0.7 %	2	1.4 %
4.2 Pipsa - sorkillaan	1	5	2	0.7 %	3.5 %	1.4 %	8	5.6 %
4.3 Pipsa - leimaamisesta		2			1.4 %		2	1.4 %
5.1 Humps - seisovansa	1	7	5	0.7 %	4.9 %	3.5 %	13	9.0 %
5.2 Humps - pikkuleipiä	3	7	6	2.1 %	4.9 %	4.2 %	16	11.1 %
5.3 Humps - kylpyyn		1	4		0.7 %	2.8 %	5	3.5 %
5.4 Humps - märiltä	2	3	1	1.4 %	2.1 %	0.7 %	6	4.2 %
6.1 Sanni - häntä		4	11		2.8 %	7.6 %	15	10.4 %
6.2 Sanni - Elinan	1			0.7 %			1	0.7 %
6.3 Sanni - tanssiaisiin		2			1.4 %		2	1.4 %
Kaikki yhteensä	18	61	65	12.5 %	42.4 %	45.1 %	144	100.0 %

Ensimmäiseksi keskityn lauseeseen 3.1 *Harjaatko sinä aina hampaasi*, joka on siis saanut vähiten KYLLÄ-vastauksia ja jonka 95 % koehenkilöistä lausuu alkuperäisestä poikkeavalla painotuksella. Tämä lause on saanut koehenkilöiltä kolme osuvaa kommenttia (esim. 38–40), kahdeksan sinnepäin- sekä viisi aavistus-komenttia (taulukko 12). Kokonaisuudessaan tämä lause on toinen lauseista, jotka kirvoittivat koehenkilöiltä lukumäärällisesti eniten relevantteja kommentteja (16).

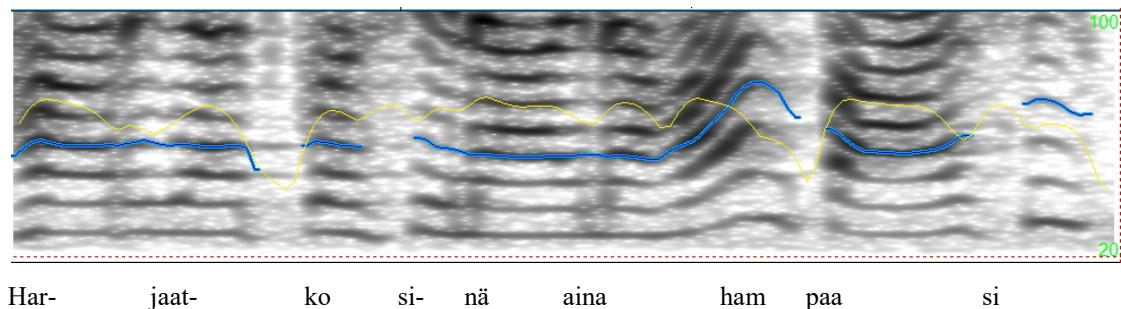
- (38) Tässäkin menee painotus väärin. "Sinä" pitäisi olla se painotettu sana. (8 N40-49)
- (39) Tässä sanojen painotus meni ihan pieleen niin kuin luonnolliseen tilanteeseen verrattuna. Niin kuin sellaista aaltoliikettä niin kuin ihan väärään suuntaan. Kun tollaisen kysymyksen vain kysyisi "harjaatko sinä aina hampaasi", vaan se on niin kuin esitetty jotenkin. (9 N30-39)
- (40) Hammaslääkäri kuulostaa hiukan turhan innokkaalta. Se oli ehkä vähän sellaista. Mulle iski korvaan intonaatio, eli harjaatko sinä aina hampaasi. Ei hammaslääkärit ole tommoisia, omien kokemusteni perusteella ei kuulostanut luontevalta. (21 N15-29)

Joistain sinnepäin- (esim. 41–43) ja aavistus-kommenteista (44–46) on aistittavissa, että Lauran ja hammaslääkärin vuorosanat koetaan irrallisiksi toisistaan.

- (41) Ei noi äänenpainot ollut yhtään niin kuin itse sanoin. Ne äänenpainot ei ollut yhtään. Se ei ollut kysymys, se oli tokaisu. (30 N15-29)
- (42) Musta toi äänenpaino ei kuulostanut ihan aidolta dialogilta. (33 M15-29)

- (43) Ei, koska ensin toi pikkulapsi kertoi kissastaan, ja sitten se suoraan siihen töksäytti, että "harjaatko sinä hampaita". Eikä puhunut ensin siitä kissasta ja siitä johdatellut siihen kysymykseen. (38 M15-29)
- (44) Ei ole luonteva. Ei nykyhammaslääkäri sano tollai. Eläytyy enemmän lapsen osaan. Tämä oli kylmä. (4 N60-69)
- (45) Vähän robottimainen. (5 N30-39)
- (46) Siitä kuului, että se on vuorosana. Se vähän tulee suusta ikään kuin silloin, kun jännittää. Siinä ei ole semmoista sielua. Siitä puuttuu jotain. Sellaista laihaa. Se ei tule rinnasta vaan jotenkin kitalaen kohdalta. Ihmisille puhutaan tollai, kun ei olla oikeasti kiinnostuneita siitä, mitä ne sanoo. (29 N15-29)

Irrallisuuden vaikutelmaa selittää ehkä se, että tässä prosodiset keinot eli pääasiassa intonaatio eivät luo koherenssia lauseiden välille. Kuten jo luvussa 2.1 totesin, Lauran sanoille: ”Ja kotona odottaa Miau. Se on kissani, mutta äiti sanoi, ettei se saa syödä sokeria, koska se ei harjaa hampaitaan.” ei sovi reaktioksi sellainen kysymys, jossa sana *hampaasi* kantaa lausepainoa. Akustinen analyysi osoittaa, että *hampaasi*-sanon nousu-lasku on melko voimakas (kuva 17), joten sen voisi tulkita tunnusmerkittömän remaattisen painon sijaan olevan kontrastiivinen. Sanan fokuosoiminen tarkoittaa sitä, että sille on olemassa vaihtoehtoja. Näin ollen *hampaasi*-sana vaihtoehtoisiksi voisi ajatella esim. *hiuksesi*, *koiraasi*. Tässä kontekstissa on kuitenkin yksiselitteisesti kyse hampaista, ja se lauseen osa, jolle on ajateltavissa vaihtoehtoja, on *sinä*.

Kuva 17. Perustaajuuskäyrä: ”Harjaatko sinä aina hampaasi?” (alkuperäinen tv-hahmo)

Intonaation muotoutumisessa yksi vaikuttava tekijä on puhujan tarkoitusperät, eli intonaation avulla puhuja pystyy esim. säätelemään kommunikaation kulkua (puheenvuoron vaihto) tai ilmaisemaan lausetyyppejä (Iivonen 1987: 39). Eräs koehenkilö (esim. 41) kokee, että hammaslääkärin puheenvuoro ei ole äänenpainojensa puolesta sopiva kysymykseksi. Kontekstista irrotettuna hammaslääkärin intonaatio kelpaisikin kysymyksenä (remaattinen paino, laskeva intonaatio), mutta tässä yhteydessä kontekstiin sopimaton lausepaino tuottaa koehenkilölle vaikutelman tokaisusta eli väitelauseesta eikä kysymyksestä. Näin hammaslääkärin tarkoitusperät saavat koehenkilön käsityksissä eri tulkinnan kuin on tarkoitettu.

Lauseen 6.1 *Houkuttelen häntä jollain niin herkullisella tuoksulla, että hän haluaa tulla esiin* perusteluista nousee esiin puheen rytmi. Monen mielestä hahmon puhe on tasaista, hidasta, monotonista tai yliselkeää (esim. 47–50). Luvussa 4.1 todettiinakin akustisesta analyysistä käyvän ilmi se, että tässä lauseessa puhe on hitaampaa kuin koehenkilöiden puhe. Vaikka kukaan koehenkilö ei suoraan nimeä *häntä*-sanaa ongelmalliseksi, tämän pronominin korostunut ääntäminen sekä sen jälkeinen tauko (luku 4.1, kuva 13) on saattanut antaa suuntaa koehenkilöiden kommentteille.

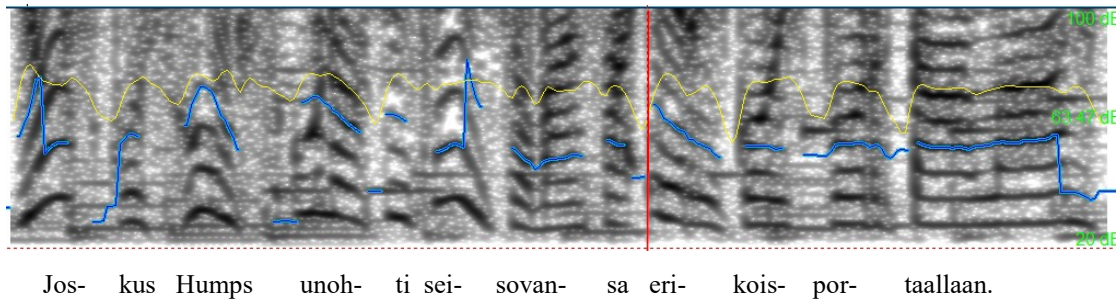
- (47) Hirveän pitkäväteisesti sanottu. Pidettiin pauseja eikä kukaan oikeasti puhu noin. (11 M30-39)
- (48) Jotenkin pateettista tai sellaista tasaista paasausta. (12 M40-49)
- (49) Se puhui liian hitaasti. (24 N15-29)
- (50) Se puhuu niin korostetun selkeästi. (26 N15-29)

Myös lause 5.2 *Siltikään hän ei ollut tarpeeksi pitkä näkemään pikkuleipiä* sai koehenkilöt antamaan runsaasti kommentteja. Kolme koehenkilöä osasi nimetä väärän lausepainon, ja muita relevantteja kommentteja tuli 12. Niistä kahdessa (esim. 51–52) tartuttaan lauseen lopun sävelkulkuun. Molemmat koehenkilöt näyttävät viittaavan siihen, että lauseen intonaatio ei ole laskeva. Laskeva intonaatio on siis yleensä tyypillistä suomen kielen väite- ja toteamuslauseille (Livonen 1987: 238). Tosiasiassa tämän lauseen intonaatio on laskeva, mutta viimeiselle sanalle *pikkuleipiä* assosioituu remaattinen lausepaino (luku 2.2, kuva 8). Ilmeisesti koehenkilöt ovat tässä havainneet painotuksen lauseen lopussa, ja vain kuvaavat ilmiötä ensimmäiseksi mieleen tulleella asialla, eli nousevalla intonaatiolla. Nouseva intonaatio on yleinen monien germaanisten kielten verbialkuisissa kysymyksissä, joten tuo termi on saattanut tulla tutuksi vieraiden kielten opiskelussa. Kaksi koehenkilöä (esim. 51 ja 53) kokeekin, ettei tämän lauseen intonaatio ole suomelle tyypillinen.

- (51) Ainakin se loppu, oli erilainen kuin mitä suomalaiset ehkä yleensä sanoo. Se äänen niin kuin vaihtelu vai miksi sitä sanotaan. (31 M15-29)
- (52) Sillä jäi aina vähän lause kesken, se ei lopettanut sitä lausetta, mikäs se viimeinen lause olikaan. Eli jotenkin se intonaatio jäi niinku ylös, vaikka kun lause loppuu, sen pitäisi mennä alas. (9 N30-39)
- (53) Sanojen tai tavujen painottaminen ei tuntunut luonnolliselta. Ihan kuin ei olisi natiivi suomalainen, joka puhuu. (1 N60-69)

Lauseen 5.1 *Joskus Humps unohti seisovansa erikoisportaallaan* osalta väärin painotettu sana on *seisovansa*. Tämä sana on myös akustisen analyysin perusteella painotetuin. Koehenkilöt ovat kuitenkin kiinnittäneet huomionsa viimeiseen, *erikoisportaallaan*-sanaan (esim. 54–56). Myös osuvaksi luokitellussa kommentissa (esim. 56) koehenkilö kokee lauseen viimeisen sanan lopun korostuneeksi eikä *seisovansa*-sanan. Praat-grafiikka osoittaa (kuva 18), että *erikoisportaallaan*-sanan ensimmäinen tavu on taajuudeltaan selkeästi alempi kuin *seisovansa*-sanan alku, mutta korkeampi kuin sen loppu. Näin on ymmärrettävää, että *erikoisportaallaan*-sana pistää korvaan.

- (54) Viimeistä tavua korostetaan luonnottomasti. (2 N50-59)
 (55) Muuten meni, mutta tossa lopussa toi viimeinen lause niinkun se ei oikein. En osaa tarkemmin selittää, mutta jotain outoa oli. Alku kyllä, mutta loppu ei. (36 M15-29)
 (56) Siinä korostetaan "erikoisportaan"-sanan loppua, vaikka "unohtaa" on se, mitä pitäisi korostaa. (8 N40-49)

Kuva 18. Perustaajuuskäyrä: ”Joskus Humps unohti seisovansa erikoisportaallaan.” (alkuperäinen tv-hahmo). Erikoisportaallaan-sanan alku merkitty punaisella viivalla.

Tässä lauseessa koehenkilöt havaitsivat myös jonkinlaista irrallisuutta tai poikkeavuutta luonnollisesta kielenkäytöstä. Eräälle koehenkilölle tulee mieleen selkokielliset uutiset (esim. 57) ja eräälle puhetta tuottava automaatti (esim. 58). Automaattipuhehan yleensä koostetaan sanojen osia yhteen liittämällä, joten on selvää, että niistä muodostuvat laajemmat kokonaisuudet eivät kuulosta luontevilta. Laajemman kokonaisuuden puuttumiseen viittaa myös eräs koehenkilö (esim. 59), jonka mukaan kertoja ei intonaatiollaan sido lauseita toisiinsa.

- (57) Tämä oli liian vahvasti artikuloitu. Vähän kuin olisi tehty selkokiellisiä uutisia. Vähän sen tyyliä artikuloitu. (19 M30-39)
 (58) Mulle tuli mieleen siitä semmoinen, kun on sellaisia automaattisia ohjelmia, jotka toistaa niitä sanoja, kuin Google-kääntäjä. Tuli mieleen se ainakin tossa lopussa. (24 N15-29)
 (59) Se kertojan intonaatio ei sido niitä lauseita yhteen. (33 M15-29)

Lauseen 1.2 *Minulla on johtolanka* kommentoissa moni kiinnittää huomiota hahmon tunnetilaan. Ennen videota koehenkilöille annettiin taustatieto: *Muru on kadottanut Aten kameran*. Ystävät päättävät auttaa Murua sen etsimisessä, ja Suvi toteaa: ”Tarvitaan johtolanka.” painottaen reumaattisesti *johtolanka*-sanaa. Muru painottaa vastauksessaan myös *johtolanka*-sanaa, kun taas koehenkilöistä 92,5 % esittää lauseen painottaen joko *minulla*- tai *on*-sanaa. Koehenkilöiden perusteluista on tulkittavissa, että Murun intonaatio ei ole ihan sopusoinnussa tilanteen kanssa. Toiset koehenkilöt kokevat Murun olevan syyttä innostunut (esim. 60–64), kun taas toiset koehenkilöt ihmettelevät, miksi Muru ei kuulosta innostuneelta (65–67).

- (60) Miksi se sanoo sen tuollaisella iloisella äänellä? En ymmärrä sitä äänenpainoa. (4 N60-69)
- (61) Mietin, että jos se on kadottanut sen kameran niin, se olisi ollut vähän totisempi. Se tuli vähän yli-iloisesti. (16 M40-49)
- (62) Tietyllä tapaa se oli innoissaan, että sillä on se johtolanka. Mutta toisaalta, jos se on itse kadottanut sen kameran. (23 N15-29)
- (63) Vähän turhan innostunut, eli ei ollut kovin luonnollista. (32 M15-29)
- (64) Jos se Muru on kadottanut sen kameran, niin tuntuu aika jännältä, että se on noin innoissaan lähdössä etsimään, ettei se olis yhtään pahoillaan siitä. (35 M15-29)

- (65) Ei kuulosta innostuneelta. Se on laskeva intonaatio. Jotenkin se intonaatio ei ole luonnollinen. (8 N40-49)
- (66) Jotenkin äänenpainot oli väärin. "Johtolanka" vähän, siis innostuksessa lopussa tulee semmoinen pieni nousu, niin tossa olis sellainen lasku. Eli ei ollut innostunut johtolanka vaan vähän surullinen. (11 M30-39)
- (67) Olisi voinut vähän paremmin sillai iloisemmin tai oivaltavammin, kun se tiesi, että sillä on se. Niinku mullapas onkin. (40 M15-29)

Näistä lauseista näkyy intonaation ekspressiivinen funktio. Ilmauksen tulkinnassa erittäin olennaista on asenne-informaatio eli se, mitä intonaatio välittää kuulijalle puhujan asennoitumisesta. Jos ilmauksessa kieliopillis-semanttinen ja prosodis-paralingvistinen viesti eivät tue toisiaan, jälkimmäinen on vahvempi. Intonaatio on sanavalintojen, eleiden, ilmeiden ja muiden prosodisten keinojen ohella yksi tapa välittää asennoitumista. (Iivonen 1987: 45.) Tässä videokatkelmassa Murun lauseen viestinnälliset osat ovat: lauseen sisältö, intonaatio sekä Murun ilme. Lauseen sisällössä ei ole mitään asennetta välittävää elementtiä, ja Murun ilme on innostunut (kuva 19), joten ilmeisesti intonaatio on se, joka saa aikaan vaikutelman siitä, ettei Muru olisikaan innostunut. Intonaatioon viittaa myös kaksi koehenkilöä (esim. 65 ja 66). Toisaalta yksi Murun reaktion innostuneeksi todennut koehenkilö sanoo innostuksen olevan nimenomaan Murun äänenpainossa (esim. 60). Muut (esim. 61–64 ja 67) eivät tarkemmin erittele, millä perusteella tulkitsevat Murun tunnetilaa. Iivonen (mts. 249) mainitsee Lehtosen (1971) ekspressiivistä intonaatiota koskevaan tutkimukseen viitaten, että puhujan into, kiinnostus tai eläytymisen aste voi välittyä kuulijalle pelkästään sävelkulun kautta.

Kuva 19. Kuvakaappaus videosta 1.2 Muru – johtolanka.

Joissain kommenteissa tulee esille se, että lastenohjelmia pidetään omanlaisena tekstilajinaan, jolle on tyypillistä tietynlainen kielenkäyttö. Arvioidessaan puheen luonnollisuutta koehenkilöt pitävät lastenohjelmien tekstilajia lieventävänä asianhaarana (esim. 68–73). He siis hyväksyvät muussa kontekstissa epäluonnollisen puheen luonnollisena, koska kyseessä on lastenohjelma.

- (68) Tässä on se lastenohjelmakonteksti, eli lastenohjelmissa se puhe on sellaista stimuloivampaa. Ehkä semmoinen innokkuus lisätään siihen puheeseen. Tämä ei olisi luonnollista keskustelussa mutta tässä ihan. (29 N15-29, 5.1)
- (69) Kyllä, tai siis niinku. Kyllä se on tilanteeseen sopiva, mutta tämä on yliartikuloitu tämmöinen lastenohjelma. Yleensä nämä kaikki puhujat on, eihän kukaan puhu noin. (16 M40-49, 5.2)
- (70) Ihan toi viimeinen lause on sen tyylinen, että siihen on tottunut lastenohjelmissa. Se tuntuu vähän aidommalta, mutta sekin sanoisi mieluummin "mäkin" osaan. (8 N40-49, 2.1)
- (71) Nää on tällaisia outoja otuksia muutenkin. Niiden äänet voi olla tollaisia omalaatuisia. (14 M40-49, 5.3)
- (72) Ehkä vähän hassu oli se, kun se päättyy niin kuin "märltä". Se intonaatio jäi kysymystyyppiseksi, mutta lastenohjelmissa usein on tån tyyppinen kertoja, joten sanoisin, että oli ihan luonnollinen. (29 N15-29, 5.4)
- (73) Toi kuulostaa enemmän sellaiselta, mitä lastenohjelmissa on kuin mitä lapset puhuisi toisilleen. "Menenkin tästä harjoittelemaan." Ei lapset sano tollaista, ne puhuu suuremmin. (38 M15-29, 1.4)

Puheen luonnollisuudesta annetuissa positiivisissa kommenteissa esiintyy samat teemat kuin kriittisissä: eläytyminen ja luonnollisuus (esim. 74–76), aitous (esim. 77–78), kielelliset asiat (esim. 79) sekä intonaatio (esim. 80–81).

- (74) Se oli tosi iloinen ja sen puhe kuulosti sen mukaiselta. (24 N15-29, 1.2)
- (75) Kyllä, koska se kertoja on tosi eläytyväinen. (25 N15-29, 5.4)
- (76) Kuulosti kyllä tosi luonnolliselta, kaikki se sanat. Se niinkun sanoi ne niin, ettei se ollut sillai tahalleen ettei olisi yrittänyt näytellä. (40 M15-29, 2.2)
- (77) Ei pakotettua tai teennäistä. (2 N50-59, 2.3)
- (78) Tässä niinkun erityisesti toi kertoja on hyvä. Se puhuu rennosti ja pirteästi. Eli ei yli-iloisesti vaan normaalisti. (36 M15-29, 4.2)
- (79) Pidän kirjakielestä. (14 M40-49, 6.2)
- (80) Tossa oli enemmän semmoista intonaation vaihtelua. (24 N15-29, 5.2)
- (81) Oli ihan luonnollinen. Se painotus sopi tohon kysymykseen. (39 M15-29, 3.1)

Edellisistä kommenteista vain yksi (esim. 77) liittyy lausepainoltaan virheettömään lauseeseen. Muut siis kohdistuvat lausepainoltaan virheellisiin. Kaksi lausetta (esim. 80 ja 81) saavat kiitosta nimenomaan intonaatiostaan. Huomionarvoista on, että juuri nämä lauseet 5.2 *Siltikään hän ei ollut tarpeeksi pitkä näkemään pikkuleipiä* ja 3.1 *Harjaatko sinä aina hampaasi*, kuten yllä todettiin, saavat myös paljon kriittistä palautetta. Tästä on pääteltävissä ainakin se, että niiden intonaatio on huomiota herättävä.

Lopuksi vielä maininta siitä, että lausepainoltaan virheettömien lauseiden perustelut (taulukko 12, +-merkillä varustetut lauseet) on luokiteltu samalla tavoin kuin fokukseltaan virheellisten. Se,

että näihin neljään lauseeseen on annettu vain viisi relevanttia kommenttia ja niistäkin kolmessa kommentissa on samantyyppinen sisältö eli viitataan paperista lukemiseen (esim. 82), osoittaa näiden lauseiden olevan koehenkilöiden mielestä varsin kelvollisia. Intonaatioon viittaavia kommentteja on kaksi (esim. 83–84), joten intonaatio on kiinnittänyt huomiota, vaikka lausepainoasiat ovatkin kontekstin mukaiset.

- (82) Oli ehkä hieman teennäisen kuulosta tai ulkoa opeteltua, siis luettua. (9 N30-39, 2.4)
- (83) Puhetyyli ei sovi siihen, mikä se arkinen tilanne. Se on ehkä vähän teennäinen, yritetty esittää niin kuin se olis, että lapsi sanoisi tollaisella äänenpainolla, mutta musta ei kuulosta aidolta. (9 N30-39, 3.4)
- (84) Tässä se sama juttu, että se puhe se nuotti ei ollut niin leveällä skaalalla kuin mitä luonnollinen puhe olisi mennyt. (12 M40-49, 3.4)

Huomioita siitä, että tv-hahmojen puhe kuulostaa paperista luetulta (esim. 82), on tullut myös liittyen lauseisiin 1.4 *Papan synttärit on huomenna* ja 4.2 *Pipsakin haluaa maalata sorkillaan*. Eräs keskeinen ero spontaanin puheen ja lukupuheen välillä on se, että ensimmäisen kohdalla kielen-
tämisprosessi tapahtuu puheen aikana ja jälkimmäisen osalta se on tapahtunut jo aiemmin. Tämä ero heijastuu myös intonaatioon, ja näin kuulija erottaa, onko puhe spontaania vai ei. (Livonen 1987: 39.)

4.3 Yhteenveto

Tässä luvussa tiivistän analyysin tutkimustulosten pääkohdat sekä esitän vastauksia tutkimuskysymyksiini. Tutkimuksen lähtökohta oli tv-hahmojen puheessa havaitsemani kontekstiin sopimaton intonaatio. Tarkasteltuani lauseita lausepainon, fokuksen, informaatorakenteen ja määräisyyden näkökulmasta, intonaatio-ongelmaksi tarkentui väärälle lauseenosalle sijoittuva lausepaino. Useimmissa tapauksissa tv-hahmojen puheessa lausepaino asettui lauseen viimeiselle jäsenelle. Tällainen lausepaino viittaa usein siihen, että lauseen loppujäsen edustaa kuulijalle uutta tietoa. Lauseiden kontekstin analyysin perusteella kyseiset loppujäsenet olivat kuitenkin kuulijalle vanhaa tietoa, jota ei siis kuuluisi painottaa. Kontekstin perusteella sopiva lausepainotus olisi siis kontrastiivinen paino sillä lauseenjäsenellä, joka oikeasti tuo kuulijalle uutta tai kontrastiivista tietoa ja johon tulisi kiinnittää huomio (fokus).

Aineiston 18 lauseesta 14:ssä virheellinen lausepaino oli remaattinen eli lauseen lopussa. Näistä lauseista kymmenen osalta koehenkilöt olivat varsin yksimielisiä, eli niiden lausepainon kontekstiin sopivasti esitti yli 82,5 % koehenkilöistä. Niistä neljästä lauseesta, joiden lausepainon virhetyyppi oli muista poikkeava, kolme sai yli 97,5 %:lta koehenkilöistä kontekstiin sopivan lause-

painon. Vastauksena ensimmäiseen tutkimuskysymykseen tv-ohjelmien puheen voidaan siis todeta poikkeavan koehenkilöiden edustamasta luonnollisesta, spontaanista puheesta. Tiivistettynä 13 lausetta 18 lauseen kokonaismäärästä on saanut yli 82,5 %:lta koehenkilöistä kontekstiin sopivan lausepainon, mikä näyttää tukevan johdannossa esittämäni hypoteesia.

Ne viisi lausetta, joiden lausepainon suhteen koehenkilöt eivät ole olleet kovin yksimielisiä (1.1 ja 5.1) tai jotka ovat saaneet pääosin saman lausepainon kuin tv-hahmoilla (2.1, 4.1 ja 6.2), ovat olleet kontekstinsa osalta hieman haastavia. Vaikuttaa siltä, että lauseen yhteys edeltävään kontekstiin on ollut syystä tai toisesta hankala hahmottaa. Se, että jokainen näistä lauseista kuitenkin on saanut kontekstiin sopivia painotuksia (10–45 %), osoittaa sen, että määrittelemäni kontekstin mukainen (uuden ja vanhan tiedon suhteeseen perustuva) lausepainotus on kuitenkin mahdollinen.

Tämän tutkimuksen valossa tv-ohjelmien intonaatio poikkeaa koehenkilöiden intonaatiosta lausepainon osalta. Poikkeamia on kahdenlaisia: lausepaino siirtyy kontekstin perusteella painotettavalle lauseenosalle tai lausepaino siirtyy lauseen viimeiselle jäsenelle (remaattinen paino). Lisäksi aineistosta löytyi 10 esiintymää nousevasta intonaatiosta.

Testin jälkimmäisen osan avulla selvitin, kokevatko koehenkilöt tv-ohjelmien intonaation luonnollisena. Kysymys, joka koehenkilöille esitettiin, kuului: ”Kuulostaako puhe luonnolliselta?” Koehenkilöitä ei siis suoraan pyydetty tarkkailemaan puheen intonaatiota, koska tarkoituksena oli myös saada selville, onko intonaatio ylipäänsä asia, johon koehenkilöiden huomio kiinnittyy. Kokonaisuudessaan koehenkilöt vaikuttivat melko tyytyväisiltä tv-hahmojen puheeseen, sillä koehenkilöiden antamista 920 monivalintavastauksesta 67,3 % oli KYLLÄ-vastauksia, kun tosiasiaassa intonaatioltaan virheettömiä videoista oli vain 17,4 %. Ei-arvioita oli 22 % ja En osaa sanoa -arvioita 10,8 %. Koska koehenkilöille ei mainittu mitään intonaatiosta, näiden prosenttilukujen perusteella ei voida tehdä johtopäätöksiä juuri intonaation luonnollisuudesta. Sitä varten täytyy kääntyä koehenkilöiden antamien perustelujen puoleen.

Koehenkilöt saivat myös perustella arvioitaan puheen luonnollisuudesta. Perusteluja annettiin yhteensä 321 videosta, mikä vastaa 34,9 % videoiden kokonaismäärästä. 144 perustelua (15,6 %) oli tutkimuksen kannalta relevantteja, eli niissä puhuttiin intonaatiosta tai niiden voisi tulkita viittaavan intonaatioon tai muihin prosodisiin piirteisiin. Osoittavasti kulloinenkin intonaatio-ongelma tunnistettiin 18 perustelussa, ja muuten intonaatiosta puhuttiin 61 perustelussa. 65 perustelua viittasi intonaatioon epäsuorasti, esim. robottimainen puhe, puhujan innokkuus. Selkeästi intonaatioon viittaavia perusteluja oli siis 79 (8,6 % 920 monivalintavastauksen kokonaismäärästä).

Perusteluissa intonaation ohella yleisimmin esiintyviä teemoja olivat vuorosanojen irrallisuus sekä tv-hahmojen tunnetilojen ilmaisu. Koehenkilöt siis eivät ymmärtäneet, miten tv-hahmojen lauseet liittyvät toisiinsa, tai kokivat tv-hahmon vuorosanojen ja tunnetilan olevan ristiriidassa

keskenään. Lisäksi jotkin koehenkilöt mainitsivat kokevansa lastenohjelmien kielen omaksi tekstilajikseen, jossa saakin poiketa luonnollisesta kielenkäytöstä. Sellaiset koehenkilöt, jotka ovat enemmän tekemisissä tv:n lastenohjelmien kanssa, vaikuttivat olevan hieman sallivampia niissä esiintyviä puheen epäluonnollisuuksia kohtaan.

Näiden tutkimustulosten pohjalta voidaan todeta yleistykseenä sellainen seikka, että ihmiset osaavat tuottaa kontekstiin sopivaa lausepainoa, vaikka eivät sitä itse osaisi arvioida tai eritellä. Kaikista koehenkilöiden esittämistä lauseista 76,5 % on painotettu kontekstiin sopivasti, mutta silti samat koehenkilöt hyväksyvät samojen lauseiden lausepainollisesti virheelliset versiot. Lisäksi yleistettävissä lienee myös havainto siitä, että intonaatio – kuten johdannossa varovasti arvelin – ei ole sellainen kielellinen piirre, johon tv-katsojat kiinnittävät huomiota.

5 LOPUKSI

Tässä tutkielmassa olen tarkastellut tv:n lastenohjelmissa havaitsemiani epäluonnollisilta kuulostavia intonaatioita ja vertaillut niitä koehenkilöiden esittämiin versioihin. Kyseinen arkielämän ilmiö on siis luonut lähtökohdat ja raamit koko tutkielmalle videoaineiston keruusta ilmiön nimeämiseen ja koehenkilöiden reaktioiden keräämiseen.

Varsinainen vertailukohde eli lausepaino on hyvin moniulotteinen ilmiö. Ensinnäkin sen tuottaminen puheessa ei tapahdu vain yhden muuttujan avulla, vaan lausepaino syntyy monien eri prosodisten piirteiden kuten sävelkorkeuden, intensiteetin ja äänteiden keston yhteisvaikutuksesta. Näin ollen lausepainon havaitsemisessa, mittaamisessa tai todentamisessakin täytyy huomioida monta muuttujaa. Tässä tutkimuksessa riittävä lausepainon indikaattori oli tietysti varauksin Praat-ohjelman mittaama lauseiden perustaaajuus.

Laajemmissa tutkimuksissa voisi olla aiheellista tutkia lausepainoa myös muiden muuttujien avulla ja tarkastella sitä, kuinka tv-hahmojen puheessa intonaation vaihteluita tuotetaan. Oman aineistoni perustaaajuuskäyrien perusteella tv-hahmojen deklinaatiolinja on usein aika eläväinen toisin kuin koehenkilöillä. Tv-ohjelmissa luultavasti pyritään elävään ja ilmeikkääseen kieleen, mutta kuten koehenkilöiden kommenteista tuli esille, joskus ilmeikkyyttä saattoi mennä hieman yli. Lausepaino on mahdollista tuottaa myös vähäeleisemmin. Jotkut koehenkilöt nimittäin eläytyivät esittämiinsä lauseisiin aika maltillisesti, mutta siitä huolimatta lausepaino oli selkeästi tunnistettavissa.

Toinen näkökulma, joka tekee lausepainon ilmiöstä monitahoisen, on syntaktinen puoli eli informaatiorakenne ja määräisyys. Viestinnässä on tärkeää se, että puhuja muotoilee ja annostelee viestinsä kuulijalle ymmärrettävässä muodossa, jolloin olennaisessa osassa on se, mitä puhuja arvioi olevan kuulijalle vanhaa ja mikä uutta tietoa. Tämän ilmaisemisessa lausepaino on keskeisessä roolissa. Siksi lausepainon muutokset vaikuttavat väistämättä myös kuulijan tulkintaan lauseen informaatiorakenteesta ja tarkoitteiden määräisyydestä. Tuo olisi varmasti myös tutkimuksen arvoista, kuten myös virheellisen remaattisen lausepainon kuulijalle tuottamat presuppositiot.

Tämän tutkimuksen toteuttaminen sujui käytössä olevat resurssit huomioiden hyvin. Äänitysolosuhteet (taustameluton ympäristö, perustason laitteisto) olivat ihan riittävät, eli perustaaajuuskäyriä pystyi vertailemaan, mutta tarkempaa analyysiä varten tarvittaisiin vakioituneet olosuhteet. Lisäksi tv-ohjelmien äänimaailmat olivat vaihtelevat, eli taustamusiikkien ja äänitehosteiden poistaminen olisi varmasti nopeuttanut Praat-käyrien analyysiä ja vertailtavuutta, mutta lausepainon todentaminen onnistui silti hyvin akustisen ja auditiivisen havainnoinnin yhteistyöllä. Myös videoaineistojen sisällössä oli variaatiota, eli nyt 14 lauseen lausepaino oli virhetyypiltään

remaattinen, ja lopuissa lauseissa virhetyyppi vaihteli. Toisaalta 14 lausetta on riittävä määrä jonkin asteisten yleistyksien tekemiseen, ja neljä poikkeavaa lausetta toivat lisänäkökulmia analyysiin.

Koehenkilöiden testin B-osassa antamien puheen luonnollisuutta koskevien arvioiden ja perusteluiden suhteen asetelma olisi voinut olla myös toisenlainen. Enemmän arvioita juuri intonaatiosta olisi ehkä saatu pyytämällä koehenkilöitä kiinnittämään huomiota puheen sävelkulkuun. Tässä tutkimuksessa kuitenkin valitsin avoimemman tehtävänannon, sillä eiväthän ihmiset tavallisesti tv:tä katsoessaan toimi intonaatiota tarkkaillen. Lisäksi joissain videonäytteissä tarkkailun kohteena olevalla tv-hahmolla oli useampia vuorosanoja kuin virheellisesti painotettu, joten koehenkilön huomion kohdistaminen nimenomaan tutkittavaan lauseeseen olisi ehkä tuottanut enemmän relevantteja kommentteja.

Tällä erää pystyin käsittelemään vain pienen siivun havaitsemastani ongelmasta jälkiäänitettyjen lastenohjelmien lausepainoissa. Nyt, kun ongelma on jollain tasolla nimetty ja määritelty sekä sen olemassaolo todennettu, seuraava askel olisi selvittää sen vaikutuksia. Analyysistä oli tulkittavissa, että joissain tapauksissa koehenkilöiden on ollut hankala hahmottaa kontekstia ja asioiden välisiä yhteyksiä. Siksi herää kysymys siitä, miten väärät lausepainot vaikuttavat lasten katselukokemukseen ja siihen kuinka he ymmärtävät tapahtumien ja vuorosanojen yhteyden toisiinsa. Prosodiikan tehtäväthän ovat prominenssi ja ryhmittely, joten esimerkiksi lausepainolla on tärkeä tehtävä osoittaa asiantilojen välisiä suhteita, siis mitkä asiat korostuvat ja mitkä kuuluvat yhteen. Jos lausepaino ei täytä tehtäväänsä, koherenssin luominen jää katsojalle itselleen. Ihmisellä nimittäin on taipumus tulkita (epäselvä tai outokin) kielellinen viesti koherentiksi eli löytää sen yhteys kontekstiinsa (Rahtu 2006, 25). Jos katsoja yhdisteleekin asiat eri tavalla kuin tv-ohjelmassa oli ajateltu, kyseisen kohtausten merkitys saattaa muodostua katsojalle ihan toiseksi kuin oli tarkoitus. Lisäksi on mahdollista, että koherentti tulkinta epäonnistuu, jolloin kohtausta jää tyystin ymmärtämättä.

Toinen kysymys on virheellisten lausepainojen vaikutus lasten kehittyvään kielitaitoon. Kielen prosodisten piirteiden hallitseminen eli niiden tuottaminen ja tulkitseminen on tärkeä kielenkäytön osa-alue, jonka merkitystä kielellisen viestin välittymisessä ei pidä väheksyä. Eihän esimerkiksi sijamuotovirheitä tai leksikaalisia virheitä suvaita, joten miksi väärä lausepaino pitäisi? Prosodiset piirteet kuuluvat kielenkäyttöön siinä, missä leksikaaliset ja syntaktisetkin, joten kielenhuollon pitäisi ulottua myös prosodiikan puolelle. Lapset oppivat kieltä vuorovaikutuksessa, ja tv-ohjelmia katsellessaan he seuraavat vuorovaikutuksellisia tilanteita, joista he siis saavat vaikutteita.

Lasten tv-ohjelmien kieli on ensisijaisesti puhuttua, mutta monet siinä esiintyvät ilmiöt, kuten koherenssi, ovat keskeistä myös kirjoitetulle kielelle²⁰. Lukiolaisten prosessikirjoittamista tutkinut Tuula Ranta (2007: 13) käyttää väitöskirjassaan keskeisenä tekstien arviointikriteerinä niiden kokonaisuutta informaatorakenteen ja koheesion sekä koherenssin näkökulmasta. Perinteisen oikeakielisyyden ohella arvioinnin kohteena ovat myös tekstuaaliset ominaisuudet. Tv-ohjelmissa esiintyvien lausepainovirheiden yhteys lasten kirjoitustaitoon ei välttämättä ole kovin ilmeinen, mutta epäluonnollinen, kontekstiin sopimaton lausepainotus tuskin ainakaan tukee kirjoitustaidon kehittymistä. Mm. Pisa-tutkimukset ja äidinkielen ylioppilaskirjoitusten tulokset osoittavat, että suomalaisnuorten sekä luku- että kirjoitustaito on heikentynyt viime vuosikymmeninä (Helsingin Sanomat 2000; Yle Uutiset 2008; Opetus- ja kulttuuriministeriö 2012). Näin ollen lapsille suunnattujen ohjelmien puheen olisi tarpeen olla mahdollisimman oikeakielistä myös prosodisilta ominaisuuksiltaan.

Sopivan lausepainon tuottamisessa ratkaisevassa asemassa on tietysti konteksti. Puhuja ratkaisee kontekstin perusteella, mitä tietoa tulee korostaa ja mitä laittaa taustatiedon asemaan. Analyysi osoitti, että jos konteksti on epäselvä (kuten ilmeisesti joidenkin aineiston lauseiden osalta oli) paino asettuu usein remaattiselle lauseen osalle. Remaattinen paino on siis neutraali, jossa mitään lauseen osaa ei fokusoida. Tosiasia, että 14 aineiston virheellisesti painotetuista lauseista kanto remaattista painoa, vahvistaa oletustani siitä, että tv-ohjelmien jälkiäänityksissä ääninäyttelijät esittävät lauseita yksitellen ilman vastaanäyttelijän läsnäoloa. Näin siis konteksti jää etäiseksi, mikä näyttää synnyttävän remaattisia lausepainoja silloinkin, kun perusteltua olisi kontekstin pohjalta fokusoida joku toinen lauseen osa.

Vastuu viestin tulkinnasta on aina sen vastaanottajalla, joten on hyvä, jos lapset oppivat tulkitsemaan monenlaisia rekistereitä ja monenlaisia puhujia. Lasten tv-ohjelmat ovat kuitenkin julkista kielenkäyttöä ja niiden kielen statusta voisi verrata kaunokirjalliseen teokseen. Siksi niissä olisi hyvä pyrkiä joka osa-alueilla mahdollisimman oikeakieliseen suomeen. Sosiaalisen median yleistymisen myötä julkinen kielenkäyttö on tullut hyvin kirjavaksi. Kuka tahansa voi julkaista tekstiään ilman minkäänlaista oikeakielisyysseulaa. Näin ollen oikeakielisyyttä kannattaa vaalia silloin, kun siihen on mahdollisuus.

Tämän tutkimuksen perusteella näyttää siltä, että aikuiset tv-katsojat eivät lausepainovirheitä juuri huomaa. Siitäkin huolimatta lausepaino-ongelma on todellinen. Osoituksena siitä on tutkimukseni A-osan tulokset, joiden mukaan tv-hahmojen kieli poikkeaa ihmisten luonnollisesta,

²⁰ Puhuttu ja kirjoitettu kieli eroavat toisistaan koherenssikeinojen suhteen. Puhutussa kielessä koherenssi syntyy usein prosodisin piirtein, joita kirjoitetussa kielessä ei ole käytössä. Yhtäläisyydellä tarkoitan puhujan tai kirjoittajan pyrkimystä tuottaa kieltä, joka on vastaanottajan näkökulmasta yhtenäistä eli loogista ja helposti ymmärrettävää.

spontaanisti tuottamasta kielestä. Suomessa tuotetaan paljon laadukkaita, lasten kasvua ja kehitystä tukevia lastenohjelmia, ja suomeksi näytellyissä ohjelmissa en ole intonaatio-ongelmaa havainnut. Arvelisin, että jälkiäänitettyjen ohjelmien lausepainot on tulevaisuudessa mahdollista helposti saada kohdalleen. Se vaatii vain pientä keskittymistä kontekstiin ja oman intuitiivisen kielitajun käyttämistä. Tällaisella pienellä korjausliikkeellä saattaa olla suuremmat vaikutukset kuin uskomekaan.

LÄHTEET

- ARNHOLD, ANJA 2014: *Finnish prosody. Studies in intonation and phrasing*. Doctoral dissertation. Goethe University Frankfurt am Main.
- ARNHOLD, ANJA 2016: Complex prosodic focus marking in Finnish. Expanding the data landscape. – *Journal of Phonetics*, vol. 56, s. 85–109.
- ARNHOLD, ANJA – CHEN, AOJU – JÄRVIKIVI, JUHANI 2016: Acquiring complex focus-marking. Finnish four- to five-year-olds use prosody and word order in interaction. – *Frontiers in Psychology*, vol. 7 s. 1–19.
- CHEN, AOJU 2009: The phonetics of sentence-initial topic and focus in adult and child Dutch. – Marina Cláudia Vigário, Sónia Frota, & Maria João Freitas (toim.), *Phonetics and phonology. Interactions and interrelations*. 2009 Vol. 306. s. 91–106. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 350. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HAWKINS, JOHN A. 1978: *Definiteness and indefiniteness. A study in reference and grammaticality prediction*. London: Croom Helm.
- HELSINGIN SANOMAT 2000: *Abiturienttien äidinkielen taso romahti*. <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000003886945.html>, viitattu 16.6.2018.
- IIVONEN, ANTTI 1987: *Puheen intonaatio*. Helsinki: Gaudeamus.
- ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KENT, RAY D. – CHARLES READ 1992: *The acoustic analysis of speech*. San Diego (Calif.): Singular.
- KÄRKKÄINEN, PIRJO 2003: *Zur Definitheit im Deutschen und Finnischen aus theoretischer und Lernaltersicht*. Pro gradu -Arbeit. Universität Tampere.
- LEHTONEN, JAAKKO 1971: *Puheen sävelkulun merkitys ja muoto. Alustavia kokeita ekspressiivisen intonaation analysoimiseksi*. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitoksen lukaisuja 4.
- MIELIKÄINEN, AILA – PALANDER, MARJATTA 2014: *Miten suomalaiset puhuvat murteista? Kansanlingvistinen tutkimus metakielestä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NIEDZIELSKI, NANCY A. – PRESTON, DENNIS R. 2000: *Folk linguistics*. Vol. 122. Berlin: De Gruyter Mouton.

OPETUS- JA KULTTUURIMINISTERIÖ 2012: *PISA-tutkimus ja tulokset 2012*. <https://minedu.fi/pisa-2012>, viitattu 16.6.2018.

RAHTU, TOINI 2006: *Sekä että. Ironia koherenssina ja inkohereenssina*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1096. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

RANTA, TUULA 2007: *Kirjoittamisprosessi teksteinä. Tekstilingvistinen näkökulma abiturienttien tekstintuottamismenettelyihin*. Joensuu: Joensuun yliopisto.

SHORE, SUSANNA 2008: Lauseiden tekstuaalisesta jäsennyksestä. – *Virittäjä* 112 s. 24–65.

SUOMI, KARI – TOIVANEN, JUHANI – YLITALO, RIIKKA 2006: *Fonetiikan ja suomen äänneopin perusteet*. Helsinki: Gaudeamus.

VAINIO, MARTTI – JÄRVIKIVI, JUHANI 2006: Tonal features, intensity and word order in the perception of prominence. – *Journal of Phonetics* 34 (3) s. 319–342.

VILKUNA, MARIA 1992: *Referenssi ja määräisyys suomenkielisten tekstien tulkinnassa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

WELLS, BILL – PEPPÉ, SUE – GOULANDRIS, NATA 2004: Intonation development from five to thirteen. – *Journal of Child Language*, vol. 31, no. 4 s. 749–778.

YLE UUTiset 2008: *Äidinkielen ylioppilaskirjoitusten taso laskenut*. <https://yle.fi/uutiset/3-5223776>, viitattu 16.6.2018.

LIITE

Videokatkelmien vuorosanoja edeltävät kontekstit ja koehenkilöille annetut tilannekuvaukset.

Videon nimi	Koehenkilöille annettu tilanne	Vasen konteksti	Roolihahmo	Äänitettävä lause
1.1 Muru - potkulautaasi	Atte tulee soittamaan Murun ovikelloa.	Atte: Onko Raksu valmis lääkärintarkastukseen? Muru: On se. Mitä polvellesi tapahtui? Atte: Kaaduin potkulaudalla. Muru: Voi ei, mutta...	Muru	Miksi käytät potkulautaasi yhä?
1.2 Muru - johtolanka	Muru on kadottanut Aten kameran.	Tyttö: Me autetaan etsimään. Poika: Me ollaan monsterietsiviä. Tyttö: Kamerajahdissa. Poika: Monsterikameraetsivät, matkaan! Suvi: Minne? Tarvitaan johtolanka.	Muru	Minulla on johtolanka.
1.3 Muru - palloon	Muru, Atte ja muut pelaavat polttopalloa.	Muru: Sinä onnistuit! Hyvä! Poika: Minä sain Aten. Tyttö: Minä myös. Muru: Kaikki taisivat saada Aten. Suvi: Sinun kuuluisi yrittää <u>väistää</u> palloa.	Atte	Minusta on hauska osua palloon.
1.4 Muru - papan	Muru on harjoitellut esittämään kappaleen sellolla pappansa synttäreillä.	Atte: No, joko sinä osaat soittaa selloa? Muru: Tuota, melkein. Olin tässä pikku tauolla. Menenkin tästä taas harjoittelemaan. Suvi: Okei, nähdään Muru. Aloitetaanko seuraava kierros? Kaikki: Joo! Muru: Äää-ää...	Muru	Ei, papan synttärit on huomenna.
2.1 Simo - leijaa	Simo haluaisi osata lennättää leijaa niin kuin muutkin.	Jaska: Voouu! Auta Simo! Oou! Auta minua! Simo! Simo: Hei, sain kiinni narusta. Voit päästää nyt irti. Eihän sattunut? Onko kaikki hyvin? Jaska: On, kiitos Simo!	Simo	Minäkin osaan nyt lennättää leijaa.

2.2 Simo - kuin isä		Simo: Laitetaan nämä tänne. Noin! Ja seuraavaksi otetaan tämä noin ja kiinni. Siinä se on. Tadaa! Jaska: Minun heppa! Hahaa! Sinä olet tosi taitava, Simo. Simo: Se oli ihan helppoa. Minä osaan tehdä juttuja niin kuin isä.	Jaska	Mutta et sinä ole yhtä hyvä kuin isä.
3.1 Laura - hampaasi		Hammaslääkäri: Oletko sinä muuten jo lastentarhassa, Laura? Laura: Joo, ja minä saan kävellä sieltä jo ihan yksin kotiinkin. Ja kotona odottaa Miau. Se on kissani, mutta äiti sanoi, ettei se saa syödä sokeria, koska se ei harjaa hampaitaan.	Hammaslääkäri	Harjaatko sinä aina hampaasi?
3.2 Laura - uida		Laura: Hups, se oli vajonnut pohjaan. Hähähä. Äiti: Ei ihme. Siinä on reikä. Laura: Oi. Äiti: Hyvä, ettei sinun mahassasi ei ole. Laura: Hähähähäh. Äiti: Voit nousta pintaan ja jatkaa uimista.	Laura	Enhän minä osaa uida.
3.3 Laura - sen	Laura on lentokentän turvatarkastuksessa.	Lentokenttävirailija: Laitatko nallesiihen. Laura: Ö-öö. Äiti: Eikö nalle pääse ajamaan tunnelin läpi? Laura: Ei. Isä: Noh, noh. Se olisi nallesta varmasti hauskaa. Lentokenttävirailija: Jos laitat nallen hihnalle ja tulet sitten tänne, pääset vilkaisemaan sen vatsan sisälle. Voimme katsella, mitä se on eilen syönyt.	Laura	Ai, näkeekö sen?
4.1 Pipsa - ankkojen		Pipsa: Minä ensin. Lätäkkö on tänään jäässä. Me ei voida hypätä siihen. Äiti: Eipä hätä. Mennään	Kertoja	Pipsa ja Jyri pitävät ankkujen ruokkimisesta.

		ruokkimaan ankoja.		
4.2 Pipsa - sorkillaan		Pipsa: Nyt me aletaan maalata. Hassu Jyri. Isot pojat ei kasta sorkkia maaliin. Kertoja: Jyri haluaa maalata sorkillaan.	Kertoja	Pipsakin haluaa maalata sorkillaan.
5.1 Humps - seisovansa	Humps pesee käsiä.	Kertoja: Humps oli tarpeeksi pitkä ylettyäkseen altaaseen yksin, kun hän seiso erikoisportaallaan. Humps: Au. Äiti: Ole varovainen.	Kertoja	Joskus Humps unohti seisovansa erikois- portaallaan.
5.2 Humps - pikkuleipiä	Humps ja Luna haluavat nähdä korkealla olevat pikkuleivät.	Kertoja: Humps ja Luna menivät kylpyhuoneeseen hakemaan Humpsin erikoisporrasta ja veivät sen keittiöön, että Luna ylettyisi.	Kertoja	Siltikään hän ei ollut tarpeeksi pitkä näkemään pikkuleipiä.
5.3 Humps - kylpyyn	Valto on kurainen mutta ei halua mennä kylpyyn.	Äiti: Yritin saada Valtoa kiinni ja unohdin sulkea hanan. Valto: Ei haittaa, että on märkää. Se on vain vettä. Isä: No, suostutko nyt menemään kylpyyn? Valto: En. Humps: Minä suostun. Kylpeminen on tosi kivaa. Valto: Hyvä on, hyvä on!	Kertoja	Minä tulen kylpyyn.
5.4 Humps - märiltä	Humps tutkii isänsä saappaita.	Humps: Äiti, miksi isin saappaat ovat sanomalehden päällä? Äiti: Ne ovat siinä kuivumassa. Isä oli ulkona, ja hänen saappaansa kastuivat. Kertoja: Humps katsoi isänsä saappaita. Ne eivät näyttäneet märiltä.	Kertoja	Eivätkä ne tuntuneet märiltä.
6.1 Sanni - häntä	Sanni ja ystävät leikkivät piilosta. Elina-keiju ei halua tulla pois piilosta.	Salama: Äää, onko jo välipala-aika? Kille: Niin, piiloleikistä tulee tosi nälkäiseksi. Sanni: Herkkuruokaa! Siinä se. Elina on itsepäinen keiju.	Sanni	Houkuttelen häntä (jollain niin herkullisella tuoksulla, että hän haluaa tulla esiin.)

6.2 Sanni - Elinan	Sanni ja ystävät ovat kauan etsineet Elinaa.	Elina: Voi ei! Onpa niin herkullinen tuoksu. Kaikki: Häh? Norsu: Jestas. Mitä tämä on? Sanni: Tuo on kai keijutaikaa. Seurataan sämpylöitä. Katsokaa!	Sanni	Vihdoinkin löysimme Elinan.
6.3 Sanni - tanssiaisiin	Krepin juhlamekko on revennyt.	Kreppi: Nyt se on pilalla. En voi tulla juhliin. Sanni: Oletko varma, ettei sinulla ole toista pukua tanssiaisiin? Kreppi: Ei tarpeeksi hienoa tanssiaisiin. Pitänee vain jäädä kotiin.	Prinsessa Kiki	Sinun on tultava tanssiaisiin.